

NY RAMMEPLAN I SFO

EVALUERING AV INNFØRING
AV NY RAMMEPLAN FOR SFO

Joakim Caspersen, Ingrid Holmedahl Hermstad,
Anna-Lena Ljusberg, Cathrine Pedersen,
Frida Felicia Vennerød-Diesen

Stockholms
universitet

NIFU

NTNU

Samfunnsforskning

Evaluering av innføring av ny rammeplan for SFO

Delrapport 2

Joakim Caspersen, Ingrid Holmedahl Hermstad, Anna-Lena Ljusberg,
Cathrine Pedersen, Frida Felicia Vennerød-Diesen

Samfunnsforskning

Postadresse: NTNU Dragvoll, 7491 Trondheim

Besøksadresse: Dragvoll allé 38 B

Telefon: 91 89 77 27

E-post: kontakt@samforsk.no

Web.: www.samforsk.no

Foretaksnr. NO 986 243 836

NTNU Samfunnsforskning

Mangfold og inkludering

Juni 2023

ISBN 978-82-7570-729-9 (web)

Omslag: Shutterstock

Forord

Rammeplanen for SFO ble innført høsten 2021, og dette er andre delrapport i evalueringen av innføringen. Innføringen evalueres av en forskergruppe fra NTNU Samfunnsforskning, Stockholms universitet og NIFU.

Vi vil takke alle som har stilt til intervju og vært med på seminararbeid i forbindelse med casestudiene i rapporten.

Evalueringsprosjektet er finansiert av Utdanningsdirektoratet. Vi vil gjerne takke Camilla Vibe Lindgaard og Aurora Berg fra Utdanningsdirektoratet for godt samarbeid.

Trondheim, juni 2023

Joakim Caspersen
Prosjektleder og forskningssjef

Sammendrag

Denne rapporten tar for seg innføringen av rammeplanen for SFO og bygger på kvalitative intervjuer og seminararbeid fra syv ulike caser. Rapporten har følgende problemstillinger:

- Hvordan samsvarer SFOs verdigrunnlag med kommunenes og skolenes arbeid?
- Hvordan er arbeidet med å innføre rammeplanen organisert?
- Hvordan utvikler SFO områdene «fysisk aktivitet og mat» og «måltids- og bevegelsesglede» i lys av rammeplanen?
- Hvordan er forståelsen av inkludering, mangfold og samarbeid i SFO i lys av rammeplanen?

I rapporten belyses det at rammeplanen på den ene siden er såpass vid at det allerede er et godt samsvar mellom det praktiske arbeidet og idealene i rammeplanen. Informantene ser lite behov for å sette i gang ekstra prosesser. Samtidig ser vi at rammeplanen i realiteten er med på å forme praksisen mer indirekte ved å ligge som et bakteppe for all aktiviteten man har. Vender vi blikket mot organiseringen, ser vi også at informantene har drøftet rammeplanen og jobbet med den på plandager, men at rammebetingelsene og de tilgjengelige ressursene for SFO-ansatte i liten grad gjør det mulig å følge opp dette arbeidet over tid. Dette inntrykket gjelder også de mer spesifikke områdene i rammeplanen, som fysisk aktivitet og bevegelsesglede og mat og måltidsglede. SFO som inkluderende arena bærer i hovedsak preg av å handle om tilstedeværelse, og foreløpig har man mindre oppmerksomhet mot innholdsdelene som kan støtte opp om SFO som inkluderende arena i et videre perspektiv.

Avslutningsvis presiseres det at denne rapporten ikke er en beskrivelse av kvaliteten i SFO, men et forsøk på å tydeliggjøre hvordan rammeplanen utvikler SFO. Det presiseres at dersom rammeplanen skal ha betydning for den videre utviklingen på en annen måte enn å bidra til en generell statusheving, må man i større grad se den i sammenheng med kompetanse og rammebetingelser og ta dette med seg inn i politikkkutformingene på SFO-feltet.

Innhold

Forord	3
Sammendrag	4
1. Innledning	9
Kort om rammeplanen for SFO	9
Om evalueringen av rammeplanen og problemstillinger for rapporten	11
Politikkutviklingen på SFO-feltet	14
Lek	17
Mat og måltidsglede	18
Fysisk aktivitet og bevegelsesglede	19
Rapportens oppbygning	20
2. Metode	21
Intervjuer, observasjon og seminar	21
Om casene	23
3. Kvalitetsutvikling og planarbeid i SFO – det overordnede arbeidet	27
Rammeplanens sammenheng med lokale planer og politikk	27
Koblingen mellom SFO og skolen som helhet	28
Kompetansetiltak i SFO	31
Utdanningsdirektoratets nettressurser	33
Rammeplanens betydning for praksis og kvalitetsarbeid i SFO	35
Organisasjonens betydning for arbeidet med rammeplanen	36
Oppsummering	36
4. Lek, kultur, skaperglede, engasjement og utforskertrang	38
Balanse mellom styrt aktivitet og fri lek	38
Medvirkning	41
Engasjement og skaperglede	42
Hvem samarbeider man med?	45
Rammefaktorenes betydning	45
Oppsummering	46

5. Mat og måltidsglede	47
Hvordan organiseres måltidene?	47
Er måltidet en aktivitet eller noe man gjør for å komme videre i dagen?	49
Hvordan lage mat sammen på SFO?	50
Hva skaper variasjon i mat og måltidstilbudet mellom SFO-ene?	52
Oppsummering	53
6. Fysisk aktivitet og bevegelsesglede	54
Tilrettelegging for daglig «utetid»	54
Rammeplanen gir stort handlingsrom for hvordan fysisk aktivitet og bevegelsesglede skal ivaretas	56
Fysisk aktivitet som et middel, ikke bare et mål i seg selv	58
Rammebetingelser for fysisk aktivitet og bevegelsesglede	60
Aktivitetstilbud kan ofte bli personavhengige	61
Hvorfor og hvordan demmer vi opp for frafall fra SFO på tredje og fjerde trinn?	63
Hva skaper variasjon i tilbudet om fysisk aktivitet og bevegelsesglede?	65
Oppsummering	66
7. SFOs verdigrunnlag – hva skal SFO være ifølge informantene?	68
Et sted for trygghet, trivsel og mestring	68
Noe annet enn skole	69
Foresatte som «kunder» av SFO	70
En inkluderende arena	73
Bærekraftig utvikling, demokrati og fellesskap	74
Et viktig verdidokument	75
Oppsummering	76
8. Oppsummering og diskusjon	77
Rammebetingelsene for å arbeide med rammeplan	80
Kompetanse i og for SFO og kompetanse til å arbeide med rammeplanen	81
Koblingen til skolen og betydningen av skolen som organisasjon – også for SFO	82
Avslutning	83
9. Referanser	84

Illustrasjoner

Illustrasjon 1	Rammeplan for SFO	10
Illustrasjon 2	Evalueringen av skolefritidsordningen i Norge fra 2002	14
Illustrasjon 3	Perlet figur fra en SFO vi har besøkt	17
Illustrasjon 4	Eksempel på «edderkoppspinn» brukt i gruppearbeid	23
Illustrasjon 5	Dagsplan og ukeplan fra et av SFO-casene	31
Illustrasjon 6	Utklipp fra Utdanningsdirektoratets nettside med ressurser for rammeplanarbeid	33
Illustrasjon 7	Liste med inspirasjon til aktiviteter i SFO	38
Illustrasjon 8	Eksempler på hva elevene har laget på en av SFOene vi har besøkt ..	43
Illustrasjon 9	Matlaging på SFO- syltetøy kokes, på bær som ble plukket ute dagen før	51
Illustrasjon 10	SFOs delte uteområde med skolen ved et av casebesøkene	55

1 Innledning

Skolefritidsordningen i Norge får stadig mer oppmerksomhet og blir en stadig viktigere del av dagen til barna på de laveste trinnene i skolen, og den regnes som en del av et helhetlig skoletilbud for familiene. Rammeplanen for SFO har vært gjeldende siden august 2021 (Utdanningsdirektoratet, 2021), og er en forskriftsfesting av innhold og retning i SFO. I 2021 ga Utdanningsdirektoratet forskningsinstituttene NTNU Samfunnsforskning og NIFU i oppdrag å evaluere innføringen av den nye rammeplanen i samarbeid med Stockholms universitet. Dette er den andre delrapporten i evalueringen, mens den første delrapporten kom i 2022 (Caspersen & Utmo, 2022). Formålet med hele evalueringen er å forstå mer av hvordan arbeidet med den nye rammeplanen foregår, hva som hindrer arbeidet, hva som kan fremme arbeidet, og om det er områder i rammeplanen som oppfattes som mer eller mindre enkle eller vanskelige å arbeide med. Delrapportene i prosjektet setter søkelyset på litt ulike problemstillinger og forsøker også å vise utviklingen over tid ved å se tilbake på tidligere forskning og evalueringer av SFO i Norge. Vi skal komme tilbake til spørsmålene og evalueringen, men først er det hensiktsmessig å oppsummere hovedtrekkene i rammeplanen. Dette vil danne bakgrunnen for mye av presentasjonen i denne rapporten.

Kort om rammeplanen for SFO¹

Rammeplanen for SFO kan beskrives som et relativt åpent dokument som i internasjonal sammenheng skiller seg ut ved særlig å understreke lekens betydning og barns egeninitierte aktiviteter (Ljusberg, under utgivelse). Der rammeplanen for *fritidshem* i Sverige er tatt inn som en egen del (del 4) av skolens «läroplan», er rammeplanen for SFO i Norge et frittstående dokument med status som forskrift til opplæringsloven, med særlig henvisning til § 13-7 (om skolefritidsordningen). SFO er også omfattet av opplæringsloven kapittel 9 A, som omhandler skolemiljø, med unntak av § 9 A-10 og § 9 A-11 som omhandler ordensreglement og bortvisning.

¹ Denne gjennomgangen baserer seg på tilsvarende gjennomgang i Caspersen, J. & Utmo, I. (2022). *Ny rammeplan i SFO. Kartlegging av innføringen av ny rammeplan i SFO*. NTNU Samfunnsforskning.

Illustrasjon 1 Rammeplan for SFO

Rammeplanen tar i første del opp skolefritidsordningens verdigrunnlag, der barndommens egenverdi løftes frem sammen med stikkord som trygghet, omsorg og trivsel, mangfold og inkludering, skaperglede, engasjement og utfordretrang, demokrati og fellesskap og bærekraftig utvikling.

I neste kapittel understrekes det at SFO «skal legge til rette for lek, kultur- og fritidsaktiviteter som er tilpasset barn i ulike alder og med forskjellig funksjonsnivå». Barns kreativitet skal stimuleres, og barns medvirkning settes høyt. Det understrekes at SFO kan tilby aktiviteter som støtter opp om skolens innhold, men at dette må skje med en

annen tilnærming enn i skolen, med særlig vekt på selvvalgt lek og annen barnestyrt aktivitet. I SFO skal man også legge vekt på «fysisk aktivitet og bevegelsesglede» og «mat og måltidsglede».

I et eget kapittel utdypes det at SFO skal ha et inkluderende perspektiv der alle barn kan oppleve tilhørighet, og der tilbudet er variert og tilrettelagt. Inkluderingsbegrepet som brukes, er bredt og omfatter barn med behov for særskilt tilrettelegging. Begrepet omfatter også kulturelt og språklig mangfold og peker konkret på likestillings- og diskrimineringsloven.

I kapittel 5 er det samarbeidet med foreldre, skole, barnehage og andre offentlige instanser som løftes frem, og det understrekes at SFO skal ha en naturlig plass og inkluderes i alt samarbeid rundt barnet. Overgangen fra barnehage til skole og SFO løftes særlig frem, særlig i lys av at SFO-hverdagen ofte er det første barna møter når de skal begynne på skolen etter ferien.

Siste kapittel i rammeplanen peker på planarbeid og kvalitetsutvikling i SFO, og det understrekes at eier skal legge til rette for planlegging, evaluering, kompetanseheving og refleksjon over innhold og arbeidsmåter. Det skal utarbeides en årsplan for SFO.

Til sammen er det altså en rekke ulike områder som dekkes av rammeplanen, og til disse områdene er det også utviklet støttemateriell i form av refleksjonsspørsmål, filmer, tekster og temasider. Støttematerialet er tilgjengelig på Utdanningsdirektoratets nettsider².

Om evalueringen av rammeplanen og problemstillinger for rapporten

I første delrapport i evalueringen var oppmerksomheten rettet mot den tidlige fasen av arbeidet med den nye rammeplanen, og evalueringen baserte seg på spørreundersøkelser blant ansatte og ledere i SFO (Caspersen & Utmo, 2022). Det kom frem at rammeplanen i stor grad videreførte arbeid og prioriteringer som allerede var gjort i SFO. Mens lederne oppga at de hadde god kjennskap til rammeplanen, rapporterte 65 prosent av de ansatte at de hadde det samme. 70 prosent av de ansatte og lederne har hatt egne prosesser knyttet til den nye rammeplanen, men det var en klar oppfatning at rammeplanarbeidet ikke var godt koblet til skolens øvrige arbeid. Mangel på tid til slikt utviklingsarbeid og arbeidspresset under og etter koronapandemien ble oppgitt som de største hindringene for et godt arbeid med den nye rammeplanen. Utdypende analyse i Caspersen & Utmo (2022) viste at det var tre faktorer som påvirket vurderingen av rammeplanarbeidet og avgjorde om rammeplanarbeidet hadde ført til endringer i en tidlig fase:

- SFO-ansattes egne vurderinger av kvaliteten i SFO
- kobling til skolens arbeid
- verdisyn

Støttematerialet som ble utviklet av Utdanningsdirektoratet sammen med rammeplanen, ble også vurdert som positivt, særlig av de som også vurderte rammeplanarbeidet i seg selv som positivt. Det ble trukket frem at det ikke så ut til å ha skjedd noen større endringer i tilbudet til barn med behov for særskilt tilrettelegging, og det så heller ikke ut til å ha skjedd noen større endringer i samarbeidet med foreldrene. Tilbudet for barn med spesialpedagogiske behov i skolen ble ansett for å være særlig viktig å utvikle i evalueringen av SFO fra 2018 (Wendelborg et al., 2018).

I denne delrapporten tar vi utgangspunkt i casestudier som er gjennomført i en rekke kommuner. I hvert case har vi intervjuet ansatte og ledere i SFO og ansatte i skolen,

² <https://www.udir.no/utdanningslopet/sfo/stottemateriell-til-rammeplanen-for-sfo/>

og vi har vært på besøk i SFO gjennom dagen og fulgt med på dagligaktivitetene og gjennomført små feltintervjuer (se en nærmere beskrivelse i metodekapittelet). Enkelte av kommunene og SFO-ene var også med i evalueringen av SFO i 2017–2018, og vi har dermed mulighet til å trekke noen linjer over tid. Formålet med casestudiene og rapporteringen av dem i denne rapporten er å utdype og nyansere en del av funnene som kom frem i delrapport 1, slik at vi kan få en bedre forståelse av hvordan rammeplanen påvirker og harmonerer med livet i SFO og skolene og med barnas liv utenom disse arenaene.

Spørsmålene som tas opp i denne rapporten, er i stor grad koblet til det generelle rammeverket for evalueringen, et rammeverk som bygger på perspektiver på rammeplaninnføring av blant annet Goodlad (1979) og Priestley et al. (2021). Goodlads modell beskriver fem nivåer der rammeplanens ulike «ansikter» kommer frem: den ideologiske, den formelle, den oppfattede, den gjennomførte og den erfarte læreplanen. De ulike «ansiktene» viser hvordan rammeplanen beveger seg mellom disse nivåene, fra en overordnet idé til gjennomført og erfart praksis. Modellen har imidlertid fått kritikk for å ha fokus på nivåer som opererer uavhengig av hverandre, og for å ha «oversettelsesprosesser» mellom nivåene uten at det er fokus på kontakt eller arbeid med læreplanen. Med dette som bakgrunn har Priestley et al. (2021) utviklet et sosialkonstruktivistisk perspektiv hvor man ser på «gjøringen» av rammeplanen («making of curriculum»). Perspektivet legger vekt på at aktørene bidrar med sine perspektiver og erfaringer i arbeidet med rammeplanen, og at dette bidrar til å «skape» det rammeplanen faktisk er. Oppsummert handler dette altså om hvordan læreplanreformer endrer karakter fra et overordnet idéplan til praksis i SFO (Goodlad, 1979), og at denne transformasjonen best kan forstås gjennom studier av hvordan man faktisk forholder seg til rammeplanens mange ansikter i hverdagen (Priestley et al., 2021). De overordnede spørsmålene vi vil besvare, er dermed som følger:

- Hvordan samsvarer SFOs verdigrunnlag med kommunenes og skolenes arbeid?
 - Er det noen spenninger mellom lokale planer og mål for SFO og nasjonale føringer ved innføring av ny rammeplan?
 - Hvordan løses eventuelle spenninger?
- Hvordan er arbeidet med å innføre rammeplanen organisert?
 - Hvordan er koblingen mellom SFO og skolen som helhet?
 - Finnes det paralleller mellom skolenes arbeid med læreplanen og SFOs arbeid med rammeplanen?
 - Hvilke kvalitetsrutiner finnes, og hvordan endrer de seg eventuelt?

- Hvordan er foreldresamarbeidet organisert, og fører rammeplanen til noen endringer?
- Hva slags kompetansetiltak gjennomføres, og hva har rammeplanen ført til av endringer?
- Hvordan er rammebetingelsene for å arbeide med rammeplanen?
- Hvordan utvikles områdene fysisk aktivitet og mat og måltids- og bevegelsesglede i lys av rammeplanen?
 - Fører rammeplanen til endring i mattilbud og måltidsglede og tilrettelegging for fysisk aktivitet og bevegelsesglede?
 - Hvordan legger de lokale SFO-ene til rette for å oppfylle rammeplanen på disse områdene?
- Hvordan er forståelsen av inkludering, mangfold og samarbeid i SFO i lys av rammeplanen?
 - Er den nye rammeplanen med på å skape endringer i forståelsen av SFO som inkluderingsarena?
 - Hva har eventuelt den lokale forståelsen av SFOs verdigrunnlag å si for arbeidet?
 - Forstår man inkluderingsoppdraget annerledes enn tidligere?
 - Hva slags inkluderingsforståelse ligger til grunn for arbeidet i SFO?

I 2024 skal siste rapport i evalueringen komme, og i den vil vi koble sammen alle datakildene i prosjektet og gå inn på en mer omfattende diskusjon av følgende:

- spørsmål om kompetanse i SFO
- SFOs status som en inkluderende arena³
- en oppdatert status på arbeidet med innføringen av rammeplanen gjennom nye spørreundersøkelser.

I tillegg vil vi fortsette å gjennomføre casebesøk som gir oss en mer utdypet forståelse av arbeidet som gjøres.

Før vi går videre med presentasjon av metode og diskusjon av hva vi har sett og lært av casestudiene, er det hensiktsmessig med en kort redegjørelse for den politiske debatten om SFO og oppmerksomheten som SFO får, og en nærmere redegjørelse for en del grunnbegreper i rammeplanen som også oppleves som spenningsfylte ute i SFO-ene.

³ med blant annet en spørreundersøkelse som går til foreldre med barn med behov for særskilt tilrettelegging og følger opp direkte data som er samlet inn i 2017/2018.

Politikkutviklingen på SFO-feltet

SFO har fått gradvis mer oppmerksomhet de senere årene. SFOs historie går langt tilbake, men det er særlig i tilknytning til reform 97 og innføringen av skolestart for seksåringer at oppmerksomheten virkelig tok seg opp (Kirke-, undervisnings- og forskningsdepartementet, 1996), og i 2002 fikk vi den første evalueringen av SFO-ordningen (Kvello & Wendelborg, 2002).

Illustrasjon 2 Evalueringen av skolefritidsordningen i Norge fra 2002

Evalueringen trakk blant annet frem at det var store variasjoner mellom hvilke aktiviteter som ble gjennomført i SFO, at SFO var preget av lav personaltetthet og lav kompetanse, at SFO var lite koblet til omliggende virksomheter, også med tanke på samarbeid rundt barna (spesielt barn med særskilt behov for tilrettelegging), og at det var stor variasjon mellom kommuner i hva en SFO-plass kostet. I 2017–2018 ble SFO igjen evaluert (Wendelborg et al., 2018). Funnene var i store trekk det samme, selv om det også ble understreket at mange kommuner hadde et mer bevisst forhold til hva SFO skulle være utover bare å være en oppbevaringsplass.

I perioden mellom de to evalueringene har diskusjonen på nasjonalt plan om hva SFO skal være, i stor grad dreiet seg om hvordan man skal få flest mulig til å delta på SFO, og mindre om innholdet i SFO (Caspersen & Hermstad, under utgivelse; Caspersen & Wendelborg, 2023). Det ble iverksatt mer eller mindre systematiske forsøk med gratis plasser i SFO i forskjellige kommuner (PROBA, 2017), og man utformet ulike kommunale og lokale planer for innholdet i SFO. Rammeplanen markerer slikt sett et veiskille i og med at det først var da denne rammeplanen ble innført, at man fikk et overordnet styringsverktøy som sa noe om innholdet i SFO.

Samtidig er det slik at det ikke følger ressurser med innføringen av rammeplanen, det er opp til kommunene og skolene og SFO-ene selv å prioritere hvordan de ønsker å følge opp rammeplanen og innføringen. Dette skjer samtidig som man i regjeringen Støre har prioritert gratis deltids plass for SFO på første trinn fra og med

skoleåret 2022/2023, med innføring av 12 timer gratis SFO for elever på første trinn⁴, og regjeringen ønsker at dette skal inkludere andre trinn fra skoleåret 2023/2024. I forslaget til forskrift som ble sendt på høring (for første trinn i 2022⁵ og for utvidelsen til andre trinn i 2023⁶), fremgikk det at kommunene skulle få 655 millioner i 2023 som kompensasjon for bortfallet av foreldrebetaling. Med forslaget om utvidelse til andre trinn i 2023/24 heter det følgende i høringsteksten:

For å erstatte bortfall av foreldrebetaling når 12 timer SFO skal være gratis, kompenseres kommunene over rammetilskuddet. I 2023 utgjør helårseffekten av kompensasjonen for 12 timer gratis SFO på 1. trinn totalt om lag 1,4 milliarder kroner. I tillegg er kommunene kompensert for 12 timer gratis SFO på 2. trinn høsten 2023, med 690 millioner kroner. Kompensasjonen tar utgangspunkt i at alle elevene på 1. og 2. trinn benytter seg av tilbudet om 12 timer gratis SFO (høringsnotat, utvidelse av SFO-plasser til andre trinn).

Det er ikke denne evalueringens oppgave å besvare om kompensasjonen er tilstrekkelig, men som vi vil komme tilbake til senere, er det mange som mener at bortfall av inntekter er en rammefaktor som påvirker muligheten til å arbeide godt med den nye rammeplanen.

Et annet viktig utviklingstrekk i og for SFO er fokuset på kompetanse og utdanning. Rammeplanen stiller ikke opp noen kvalifiseringskrav, men det opprettes nye studietilbud på ulike nivåer. Høsten 2023 starter man opp en bachelorutdanning rettet mot arbeidet i SFO ved Universitetet i Stavanger⁷, og på fagskolenivå finnes det en rekke ulike tilbud rettet mot SFO. I tillegg har det vært en stor vekst i andelen av barne- og ungdomsarbeiderutdanning de senere årene (se Sjøvol et al., 2022, hvor det står mer om kompetanse i og for SFO). Kompetansesatsingen i og for SFO er interessant, da den delvis bryter med den kompensatoriske innrettingen på kompetansebygging som kjennetegner utdanningsfeltet (Caspersen et al., 2017). Beskrivelsen viser til at særlig etter- og videreutdanningspolitikken på utdanningsfeltet preges av at man ønsker å bøte på manglende kompetanse fra

⁴ <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/innforer-12-timer-gratis-sfo-for-elever-pa-1.-trinn/id2904801/>

⁵ <https://hoering.udir.no/Hoering/2130>

⁶ <https://hoering.udir.no/Hoering/2496>

⁷ <https://www.uis.no/nb/studier/skolefritidspedagogikk-bachelor> (lest 30.03.2022)

grunnutdanningen, enten ved å øke antallet studiepoeng som er nødvendig for å undervise i enkelte fag, eller ved å understreke at man må heve skolens generelle kompetanse for at skolen skal nå sine målsettinger som institusjon. En slik utvikling passer godt med beskrivelsen av en profesjonalisering ovenfra (Evetts, 2013), altså en prosess der myndighetene ønsker å heve profesjonaliseringen av et felt som ansees å ha for dårlig kvalitet. I kontrast til dette beskriver Evetts en profesjonaliseringsprosess innenfra, der fagfolkene selv skyver på og sørger for kompetanseutvikling og profesjonalisering.

Det er vanskelig i en utdanningsmodell som den norske å se for seg en enten-eller-prosess (ovenfra eller innenfra) i utviklingen av et fagfelt og en kompetansepolitikk, all den tid utdanningssystemet formes i tett samspill mellom de aktuelle partene i utdanningssystemet (Jørgensen, 2009). Men det er verdt å merke seg at utviklingen av SFO-feltet i større grad enn skolen ellers ser ut til å være basert på et påtrykk om profesjonalisering fra feltet selv. Samtidig er det staten som lager betingelsene ved å styre retningen (rammeplanen) og pengestrømmene (som går til plasser for barna og ikke til studieplasser, for å si det enkelt).

I kjølvannet av dette kan man diskutere om innføringen av rammeplanen og andre utviklingstrekk gjør SFO til en mer styrt arena, eller om den norske rammeplanen heller må forstås som en understreking og sikring av SFOs egenart. Gitt rammeplanens relativt åpne form er det vanskelig å se på forhånd at den styrer eller overstyrer SFO. Det virker heller som den åpner opp for en tilpasning og en lokal utvikling innen gitte rammer. Hvordan denne tilpasningen og utviklingen utspiller seg, er selvsagt også et empirisk spørsmål som evalueringen tar opp, og det vil bli diskutert videre i siste rapport som kommer i 2024.

Vi ønsker likevel å trekke opp noen grunnleggende dilemmaer og spenninger på noen av rammeplanens kjerneområder i denne rapporten – dilemmaer og spenninger som kan gi grunnlag for en diskusjon og analyse av det vi finner i casestudiene. Dette vil vi gå kort inn på i de følgende avsnittene. Som nevnt toner vi ned kompetansespørsmålet og temaet om SFO som en inkluderende arena i denne rapporten, men begge områder vil bli berørt i analysen av casene. Vi vil særlig legge vekt på spenningene omkring rammeplanens områder «lek og lekens rolle», «mat og måltidsglede» og «fysisk aktivitet og bevegelsesglede».

Lek

Hva er lek i SFO? I de nordiske landene så vel som i en større internasjonal sammenheng er det en pågående diskusjon om hvordan man kan øke læringsutbyttet og maksimere læringen for alle. For eksempel er det i Sverige snakk om en overgang innenfor fritidshjem fra en sosialpedagogisk til en pedagogisk arena (Rohlin, 2012). Noen forskere snakker om skolifisering (Andersson, 2013; Ljusberg & Holmberg, 2019). Wendelborg et. al. (2018) viser at det er stor variasjon i hvordan både lek og læring forstås på kommunenivå og på SFO i Norge. Et viktig funn knyttet til dette er at læring noen ganger tolkes som det motsatte av «fri lek» (Wendelborg et. al., 2018; Klerfelt & Ljusberg, 2018). Utgangspunktet i denne rapporten er en sosiokulturell forståelse av læring der utgangspunktet er at vi alltid lærer som mennesker i et fellesskap (Lave & Wenger, 1991). På denne måten er det ingen nødvendig konflikt mellom lek og læring. Vi ønsker likevel å problematisere et instrumentelt syn på lek, der lek skal føre til læring. Forskningen på området viser en interessant polarisering som vi tar med oss inn i analysen av hvordan «snakken» om lek gjenfinnes i de ulike casene og i rammeplanen.

Illustrasjon 3 Perlet figur fra en SFO vi har besøkt

De to ytterpunktene er 1) en forståelse av lek som noe med egenverdi og 2) en forståelse av lek som et middel til noe viktigere enn selve leken. Ved lek for lekens skyld sees leken på som spontan, uten noe annet formål enn selve leken, og leken har sin verdi gjennom dette (Øksnes et al., 2014). Det motsatte standpunktet blir et instrumentelt syn på lek der lek blir sett på og brukt som et middel eller medium til et annet mål, for eksempel læring (Kane et al., 2015; Steinsholt, 1999; Øksnes et al., 2014). I denne diskusjonen har for eksempel to svenske forskere (Klerfelt & Ljusberg, 2018) hevdet at når lek brukes som middel eller medium, bør det kalles undervisning eller lekende undervisning: *play used for learning is no*

longer play but is teaching. Teaching may be playful but is still teaching [lek brukt til læring er ikke lenger lek, men undervisning. Undervisningen kan være lekbasert, men

er fortsatt undervisning] (Klerfelt & Ljusberg, 2018, s. 7). Tilsvarende argumentasjon har også blitt løftet kraftfullt frem i norsk utdanningsdebatt den siste tiden (Lunde & Brodahl, 2022). Disse to måtene å se lek på, lek med egenverdi og lek som middel, er begge representert i norsk SFO (Wendelborg et. al., 2018). I de nordiske landene finnes det også et interessant mellomkonsept i begrepet «fri lek», som er tydelig til stede i SFO. Dette handler ikke alltid om lek, men heller om at barna selv kan velge hva de vil gjøre, og dette kan inkludere en rekke ulike aktiviteter (Klerfelt & Ljusberg, 2018). Haglund (2015) beskriver «fri lek» som en aktivitet hvor de ansatte har barnets perspektiv som utgangspunkt, og arbeider med å forsterke demokratiske perspektiver og medvirkning i beslutninger [*where the staff take their point of departure based on the children's perspectives and the enhancement of democratic values and decision-making*] (Haglund, 2015, s. 1556).

En systematisk gjennomgang av ulike nasjonale rammeplaner for SFO (Ljusberg, under utgivelse) har vist at den norske rammeplanen skiller seg ut ved å legge vekt på lekens egenverdi. Barna må gis «rik mulighet for meningsfull fritid og lek», og barna skal ha «selvvalgt lek» (Forskrift om rammeplan for skolefritidsordningen, 2021). Kapittel 2.5. tar for seg lek med egenverdi og at SFO skal prioritere både tid og rom for lek. At lek gis en egenverdi, kan sees som underbygget i kapittel 3.2., hvor det understrekes at leken skal gis tid og rom hver dag: «Leken skal ha stor plass i SFO, og barna skal ha tid og rom til lek hver dag.» (Forskrift om rammeplan for skolefritidsordningen, 2021).

For å forstå lek i SFO foreslår vi en distinksjon mellom instrumentell lek og lek med egenverdi. Vi mener også at det er forskjell på om at barna kan velge mellom aktiviteter som tilbys av personalet, og om barna kan velge aktivitetene helt selv. Disse ulike forståelsene av lek tar vi med oss inn i case-analysene våre. Dette er selvsagt ikke en altomfattende beskrivelse. For eksempel tar den ikke opp forholdet mellom lek som følger et fastsatt løp, lek som har en fastsatt slutt, og lek som bare skjer og har en åpen slutt. Men som innfallsvinkel til arbeidet som skal gjøres i denne rapporten, ser vi inndelingen ovenfor som tilstrekkelig.

Mat og måltidsglede

Det har eksistert retningslinjer for mattilbud i norske skoler siden 70-tallet, med flere revisjoner etter omfattende arbeid (se Helsedirektoratet, 2015). Praksis rundt skolemåltider i skole og SFO har blitt kartlagt av Helsedirektoratet siden 1991. Det

har vært en stabil positiv trend mot bedre kjennskap til retningslinjer hos ansatte på skolen og ved SFO (Helsedirektoratet, 2013). Retningslinjer for mattilbud ved fritidsaktiviteter og på skolen kan bidra til bedre kosthold og helse for barn (se gjennomgang i Singh, Bassi & Nazar, 2017; Jaime & Lock, 2009), men endringen kan være krevende. Tidligere studier har vist at norske skoler og SFO trenger støtte til å gjennomføre endringer i mattilbudet (Randbye, Meshkovska, Holbæk & Lien, 2021), men også at ansatte mangler kunnskap om både retningslinjene (Helsedirektoratet, 2013) og ernæring generelt (Klausen, 2018). I tillegg legger de fysiske forholdene og den begrensede økonomien på SFO rammer for mattilbudet (Randbye, Meshkovska, Holbæk & Lien, 2021; Forbrukerrådet, 2018; Klausen, 2018). Mer enn halvparten av norske foreldre er generelt sett misfornøyde med mattilbudet i SFO (Forbrukerrådet, 2018).

I denne rapporten vil vi undersøke hvordan og om både mattilbudet og måltidsituasjonen ved SFO endres etter at den nye rammeplanen er innført, og hvilke barrierer som hindrer endring. Blant disse vil vi undersøke i hvilken grad relevant skolepersonalet er kjent med rammeplanen, hvordan de deltar i måltidene, og om de legger til rette for både måltider og måltidsglede, herunder hvilke aktiviteter som foregår under måltidet. Vi undersøker også om de lokale SFO-ene legger til rette for måltidsglede også gjennom aktiviteter utenom måltidene, som matlagingskurs.

Fysisk aktivitet og bevegelsesglede

Nasjonale kartlegginger i europeiske land, inkludert Norge, viser at kun et mindretall av skolebarn oppfyller anbefalingen om 60 minutters moderat til intens fysisk aktivitet per dag (WHO, 2017). Ulike former for skolefritidsordninger har vært gjenstand for mye forskning, og flere kunnskapsoppsummeringer konkluderer med at dette er en arena som egner seg for å øke fysisk aktivitet (Messing et al., 2019). Man ser imidlertid at tiltakene er effektive kun dersom en høy andel elever deltar (Beets, Beighle, Erwin & Huberty, 2009). Lund og Løndal (2017) fant belegg for at barn var fysisk aktive i lengre perioder og med høyere intensitet ved barnestyrte aktiviteter enn ved voksenstyrte aktiviteter, særlig når aktiviteten foregikk utendørs. Samtidig fant de store individuelle forskjeller mellom barna, og de fant belegg for at aktivitetsskolens (SFOs) personale ikke i samme grad klarte å engasjere de barna som var minst fysisk aktive i utgangspunktet. Studier viser at organiserte aktiviteter har potensial for å inkludere flere barn og på denne måten bidra til å utjevne forskjeller mellom elevene, for eksempel forskjeller i sosioøkonomisk bakgrunn, men dette

fordrer særlig at personalet har pedagogisk kompetanse (Storli & Hagen, 2010; Dowda et al., 2004). Helsedirektoratets forslag til oppdaterte «Nasjonale faglige råd for fysisk aktivitet og tid i ro» påpeker at tiltak for å redusere stillesitting ikke kan utformes på samme måte som tiltak for økt fysisk aktivitet (Helsedirektoratet, 2021). Skolefritidsordningen er en arena som kan egne seg for begge typer tiltak.

Det at den fysiske aktiviteten er lekbasert, synes å være av betydning for både den fysiske helsen og for elevenes trivsel fordi den også ivaretar elevenes behov for rekreasjon og stimulerer den sosiale utviklingen deres (Ommundsen, Løndal & Loland, 2014). Dette er i tråd med en rekke studier om barn og fysisk aktivitet som baserer seg på selvbestemmelsesteorien (Deci & Ryan, 2000, 2017). Studiene viser at barn utvikler en mer selvbestemt motivasjon for å være fysisk aktiv dersom omgivelsene støtter deres behov for å kunne velge og selv bestemme hvordan de vil være fysisk aktive. Det er dessuten viktig at barn opplever at omgivelsene støtter deres kompetanse i det å være fysisk aktiv slik at de opplever mestring, samt at de opplever en sosial tilhørighet. Som diskutert i avsnittet om lek vektlegger den nye rammeplanen en balanse mellom organiserte og barnestyrt aktiviteter. I denne rapporten vil vi undersøke om fysisk aktivitet og bevegelsesglede praktiseres som varierte aktiviteter med tilstrekkelig intensitet, og vi skal se nærmere på barnas medvirkning, inkludering av alle elevgrupper og tilgang til og bruk av uteområder på skolen og i nærmiljøet. I tillegg skal vi undersøke hvordan personalet utvikler sin kompetanse i samarbeid med skolens faglærere. Vi er opptatt av å se om innføringen av den nye rammeplanen medfører endringer, og hvilke forhold som hemmer eller fremmer dette lokalt.

Rapportens oppbygning

Rapporten er bygget opp rundt de sentrale områdene i rammeplanen som nå er presentert. I kapittel 2 redegjør vi for metodene som er brukt, og vi presenterer de ulike casene som inngår i evalueringen så langt. I kapittel 3 diskuterer vi hvordan SFO-ene opplever og tilrettelegger for kvalitetsutvikling og planarbeid i SFO, og hvordan de forholder seg til den nye rammeplanen. I kapittel 4 er det lek, skaperglede, engasjement og utforskertrang som står på agendaen, mens fysisk aktivitet og måltids- og bevegelsesglede diskuteres samlet i kapittel 5. I kapittel 6 tar vi opp hvordan SFOs rolle forstås i praksis i lys av rammeplanen. I kapittel 7 forsøker vi å samle trådene fra de foregående kapitlene og oppsummere rapporten med særlig vekt på hva som bør prioriteres i videre arbeid med rammeplanen.

2. Metode

Intervjuer, observasjon og seminar

Datagrunnlaget for denne rapporten er innhentet fra syv ulike kommuner ved hjelp av ulike datainnsamlingsmetoder. I seks av casene har vi intervjuer med ulike grupper informanter fra SFO, mens vi i ett av casene har gjennomført et seminar (work-shop) med tre SFO-er i samme kommune, og vi har benyttet notater fra seminaret som datamateriale. Intervjuene er gjennomført med informantgrupper som ledere i SFO, ansatte i SFO og lærere i skolen. Vi har også gjort observasjoner av SFO-dagen på de seks case-skolene ved å være til stede fra da SFO begynner etter skoletid, til barna har gått hjem.

På alle casebesøk og intervjuer er det to forskere som deltar. Denne deltakelsen i SFO-dagen gir oss også mulighet til å gjennomføre mer uformelle feltintervjuer. Etter at besøket er over, renskrives feltnotater og transkriberte intervjuer. Feltnotatene deles i forskergruppen og diskuteres fortløpende mellom alle forskerne. Hensikten er at dette skal gi oss en felles forståelse av hva vi ser og lærer underveis i datainnsamlingen.

I intervjuene har vi blant annet spurt om SFO-enes organisering, planer og utviklingsarbeid, og vi har spurt om intervjuobjektene kjenner til rammeplanen og arbeid med denne. Vi har også spurt mer konkret om SFOs innhold, om temaene som finnes i rammeplanen og om hvorvidt eller hvordan SFO-ene jobber med disse temaene. Vi har også spurt mer generelt om hva informantene mener er SFOs viktigste oppgave, og om samarbeidet med andre aktører, inkludering og tilrettelegging. Det er verdt å nevne at det har vært vanskelig å få ansatte i skolen til å stille til intervju om rammeplanen for SFO. Vårt inntrykk er at årsaken til dette er todelte: Det handler om kapasitet og om at lærerne kjenner lite til rammeplanen og ikke ser hvordan det er relevant for dem å bidra med et intervju.

Datagrunnlaget er oppsummert i tabellen nedenfor. Totalt har vi gjennomført seks lederintervjuer (enten i gruppe eller individuelt) hvor vi i ett enkelt tilfelle har hatt med ledelsen fra skolen. Vi har seks gruppeintervjuer med SFO-ansatte (tre til seks deltakere) og to gruppeintervjuer med ansatte i skolen (tre til fire deltakere). Vi har også gjort observasjoner av SFO-dagen ved seks SFO-er. I tillegg har vi gjennomført et seminar med ansatte fra tre ulike SFO-er sammen. Intervjuene er tatt opp og

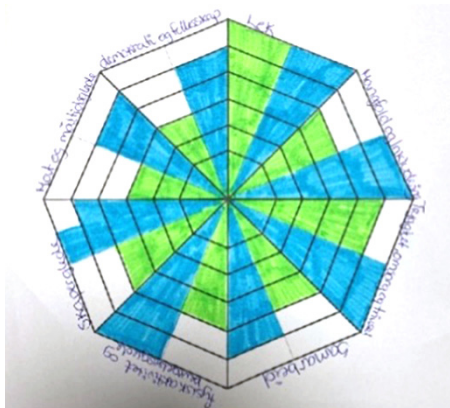
deretter transkribert til analysen i denne rapporten. I rapporten har vi anonymisert casene for å hindre at deltakerne gjenkjennes, særlig av kollegaer. For å gjøre anonymiseringen fullstendig har vi også erstattet henvisninger til Aktivitetsskolen, «AKS⁸», med «SFO» der vi oppfatter at det henvises til skolefritidsordningen generelt og ikke den spesifikke institusjonen.

Tabell 1 Oversikt over antallet intervjuer og informantgrupper sammenlagt i de ulike casene. De grønne rutene står for intervjuer som er gjennomført.

	Intervju med leder i SFO (gruppe-intervju eller individuelt intervju)	Intervju med ansatte i SFO (gruppe-intervju)	Intervju med ansatte i skolen (gruppe-intervju)	Observasjon av SFO-dagen	Seminar med ansatte i SFO
Case A	X	X		X	
Case B	X	X	X	X	
Case C					X
Case D	X	X		X	
Case E	X	X		X	
Case F	X	X		X	
Case G	X	X	X	X	
Totalt antall intervjuer/ seminarer	6	6	2	6	1

I tillegg til de ovennevnte intervjuene og observasjonen har vi i et av casene samlet data fra seminarer hvor vi samlet ansatte fra tre SFO-er. Hvert seminar varer i to til tre timer, og de ansatte skal arbeide i små grupper med refleksjoner omkring hvor de er i arbeidet med rammeplanen. Oppsettet på seminarene er basert på en variant av «IGP-arbeid». Dette innebærer i korte trekk at deltakerne først får en oppgave individuelt («I»), deretter skal de diskutere og drøfte samme oppgave som gruppe («G»), og så skal de diskutere og drøfte oppgaven i plenum («P»). I seminarene benytter vi oss av et diagram eller «edderkoppsspinn» som de ansatte skal fylle ut, slik illustrasjonen viser. Metoden er en tilpasning av arbeidsmåter som brukt i Øyum

⁸ <https://www.oslo.kommune.no/skole-og-utdanning/aktivitetsskolen-aks/hva-er-aktivitetsskolen/#gref>

Illustrasjon 4 Eksempel på «edderkopp-spinn» brukt i gruppearbeid

et al. (2022) der man undersøkte skolenes arbeid med ny læreplan i skolen. På seminarerne har de ansatte blitt bedt om å sette opp temaer de oppfatter som viktige i rammeplanen. Deretter har de blitt bedt om å oppgi en «skår» på hvor mye de jobber med disse temaene, og hvor mye de skulle ønske at de jobbet med temaene. Etter dette har de ansatte gruppearbeid igjen og skal jobbe med spørsmålet om hvordan man kan komme dit man skulle ønske. Her blir de ansatte bedt om å komme med både strukturelle faktorer og betingelser som må

på plass, og individuelle faktorer de selv kan bidra med. Målet med seminaret er at de ansatte skal reflektere over og formidle hvordan de jobber på sin SFO, og hvordan de jobber med den nye rammeplanen. Metodikken er velegnet til å få frem flere nyanser i arbeidet enn det intervjuer og feltsamtaler i seg selv vil gjøre. Både notater fra observasjoner under seminaret og notater og arbeid fra gruppearbeidet er datamateriale vi benytter til videre analyse.

Om casene

Casene i denne rapporten tar utgangspunkt i syv ulike kommuner. I seks av casene har vi gjennomført intervjuer og observasjon ved én skole/SFO i kommunen. Siden vi også har gjennomført enkelte intervjuer med ansatte ved skolen SFO-ene tilhører, refererer vi til casene som case-skoler. Det siste caset er data fra seminarer med ansatte fra tre SFO-er i samme kommune. Dataene fra seminar-caset siteres ikke direkte i rapporten, men har blitt brukt i analysen for at vi skal forstå hvordan ansatte jobber med og forstår temaene i rammeplanen. Disse dataene vil brukes i det videre arbeidet med evalueringen av rammeplanen.

Organiseringen av de øvrige seks casestudiene har vært tilsvarende som i evalueringen av SFO i 2017/2018. Vi gjennomførte da intervjuer/samtaler i løpet av skoletiden før vi deltok på SFO-aktivitetene etter skoledagens slutt. Dette gir en mulighet til å gjennomføre feltsamtaler med ulike informantgrupper mens aktivitetene pågår, noe som gir en utvidet mulighet til å sette intervjuinformasjonen inn i rett sammenheng (Buvik, Skatvedt & Baklien, 2020). Enkelte av SFO-ene er de

samme som i evalueringen i 2018 og gir dermed mulighet til å se nåværende praksis i lys av tidligere erfaringer. Andre SFO-er er «nye» i denne evalueringen.

Nedenfor kommer vi med en kort beskrivelse av de ulike casene. Som det kommer frem, er det stor variasjon i utvalget. I fremstillingen av resultatene har vi et eget avsnitt hvor vi har forsøkt å oppsummere hvilke mulige slutninger vi kan trekke om kontekstens betydning, men vi understreker at dataene våre ikke er tilstrekkelige til at vi kan fastslå om ulike måter å arbeide med rammeplanen på, har direkte sammenheng med organisasjonskonteksten og skolemiljøet SFO-ene befinner seg i. Dette er noe det er naturlig å utforske nærmere i det videre arbeidet med evalueringen. For at informantene skal være anonyme overfor kollegene sine, har vi valgt å ikke presisere hvilket case informanten kommer fra, i resultatene, vi har heller spesifisert om informanten er leder i SFO/skolen, ansatt i SFO eller ansatt i skolen.

Case A

SFO-en vi har besøkt i dette caset, er på en stor barneskole i en større by. Skolen har ca. 90 ansatte og rundt 610 elever. Skolen har et stort og variert uteområde. Bygningsmassen på skolen er noe eldre og består av flere bygninger. SFO bruker skolens arealer med tilhørende gymsal, kjøkken, musikkrom, formingsrom og sløydrom. På SFO er barna delt inn i baser etter klassetrinn. Rundt 300 barn går på SFO på denne skolen. Det er nesten full dekningsgrad på første til tredje trinn, og på fjerde trinn er ca. halvparten av barna på SFO. Det jobber ca. 30–35 ansatte på denne SFO-en, som også var med som case i evalueringen av SFO i 2018.

Case B

SFO-en i case B er knyttet til en mindre skole i en mindre by. Skolen har ca. 200 elever og 55 ansatte. Nesten 50 barn går i barnehagen i tilknytning til skolen. De fleste av barna deltar i SFO på første trinn før det avtar mellom trinnene. Deretter synker deltakelsen, og bare ett barn går nå på SFO i fjerde trinn. SFO har én leder og 12 ansatte, hvorav 8 er ansatt på skolen på heltid med delt stilling mellom skolen og SFO. Skolen er relativt nybygget og har en stor og variert skolegård. Skolen ligger naturnært, og SFO bruker nærområdet aktivt. Denne SFO-en var også med som case i evalueringen av SFO i 2018. De ble da valgt ut fordi de hadde et billig SFO-tilbud sammenlignet med det nasjonale gjennomsnittet. I årene etter har prisen på SFO økt med nærmere 50 prosent. Dette er for at kostnadene skal dekkes.

Case C

I dette caset har vi møtt ansatte fra tre SFO-er i samme kommune, og vi gjennomførte et seminar med ansatte fra de ulike SFO-ene. De tre skolene varierer i størrelse og har 100, 220 og 346 elever. Antallet barn ved SFO-ene varierer også (med henholdsvis 19, 64 og 112 barn), noe som gjenspeiles i antall ansatte. Totalt deltok ca. 25 ansatte på seminaret, og det var flest fra den største skolen. I dette caset har vi ikke samme fokus på kontekstuelle forhold, da seminardataene benyttes som en bredere inngang til å forstå arbeidet med rammeplanen. SFO-ene i dette caset var ikke med som case i evalueringen av SFO i 2018, så de er «nye» i denne evalueringen.

Case D

Dette er en stor barneskole i en stor by, med over 600 elever og rundt 100 ansatte. Det er 270 barn som benytter seg av SFO. Det er 22 ansatte på SFO, hvorav halvparten også jobber på skolen. SFO-en er delt etter alder, hvor første trinn er alene, mens de andre trinnene er sammen. SFO hører til i egne lokaler på skolen, det vil si lokaler som ikke brukes til undervisning. SFO har tilgang på en stor og variert skolegård og umiddelbar tilgang til natur. Denne SFO-en var ikke med i evalueringen i 2018.

Case E

Denne SFO-en hører til på en stor skole i en stor by. Det er rundt 500 elever. På SFO går det 410 elever, og det er 40 ansatte. Skolen har også et tilbud for eldre elever. De eldste elevene har tilgang til egne SFO-lokaler med blant annet biljardbord, avslapningsrom og PC-er. De yngste elevene er i klasserommene sine, i gamle og slitne lokaler. SFO-en har tilgang til to gymsaler og varierte uteområder, som riktignok er litt små med tanke på elevantallet. Skolen ligger i nærheten av friluftsområder. Denne SFO-en var også med som case i evalueringen av SFO i 2018.

Case F

Dette er en SFO på en mellomstor skole i en mellomstor by. Skolen har rundt 400 elever og 50 ansatte. SFO er delt i to avdelinger, hvor første og fjerde trinn er i én del av skolen, mens andre og tredje er i en annen del. Andre og tredje klasse har egne, flotte lokaler, mens første og fjerde benytter en kombinasjon av klasserom og egne rom. Det er full dekningsgrad ved første og andre trinn, god dekning på tredje trinn og færre barn på fjerde trinn. SFO har tilgang til gymsal og store og varierte uteområder inkludert et lite skogholt og en fotballbane. Denne SFO-en var også med som case i evalueringen av SFO i 2018.

Case G

Denne SFO-en er på en mellomstor barneskole i en mellomstor kommune. SFO-en har rundt 160 elever. Skolen har stort og variert uteområde med umiddelbar tilgang til friluftsarealer. SFO er oppdelt etter alder og har forskjellige uteområder basert på dette. De yngste barna holder til i gamle og slitne lokaler som er lite tilrettelagt for lek, med utdaterte leker som ikke passer til aldersgruppen. De eldre barna holder til i klasserommene sine, men har også tilgang til andre rom på skolen, som mat- og helse- og gymsal. Denne skolen har ikke vært med som case i evalueringen av SFO i 2018.

3. Kvalitetsutvikling og planarbeid i SFO – det overordnede arbeidet

I dette kapitlet ser vi nærmere på kvalitetsutvikling og planarbeid i SFO og tar opp det overordnede temaet om hvordan arbeidet med å innføre den nye rammeplanen er organisert. For å belyse dette ser vi nærmere på hva informantene sier om koblingen mellom SFO og skolen som helhet, kvalitetsrutiner, foreldresamarbeid, kompetansetiltak og måten rammeplanen eventuelt påvirker dette på. Som nevnt viste analysene av spørreundersøkelsene i delrapport 1 i prosjektet (Caspersen & Utmo, 2022) at arbeidet med rammeplanen etter informantenes mening hadde kommet lengst og medført størst endring på de skolene der koblingen mellom skole og SFO var sterkst. Samtidig var det også informanter som oppga at rammeplanen ikke medførte særlige endringer i arbeidet, og at rammeplanen var enkel å tilpasse til de planene de allerede hadde. Vi fortsetter å grave videre i disse problemstillingene i dette kapitlet.

Rammeplanens sammenheng med lokale planer og politikk

Blant casene varierer det i hvilken grad SFO-ene har lokale planer i tillegg til den nasjonale rammeplanen. Flere SFO-er styres av en kommunal rammeplan i tillegg til den nasjonale rammeplanen og av en ytterligere lokal plan (på skolen/SFO). Andre opererer direkte med den kommunale planen og lager ukeplaner med basis i den.

I et av casene forholder de seg til både lokal, kommunal og nasjonal plan. Lederen på denne SFO-en oppfatter det slik at det går en rød tråd gjennom planene: Den nasjonale er generell og konkretiseres i den kommunale planen, og så går det ytterligere i detalj i den lokale planen. Lederen ser det slik at når de jobber med sin lokale plan, så jobber de også med den nasjonale rammeplanen.

I et annet av casene er det ikke en lokal rammeplan i kommunen, men det er nå satt ned en gruppe som arbeider for at kommunen skal få innført den nasjonale rammeplanen. På denne skolen jobber de med å lage et lokalt årshjul for SFO og ser til skolens årshjul, slik at det ikke blir for mye overlapp mellom aktivitetene.

Økonomi er et tema i intervjuene, og informantene kommenterer at arbeidet i SFO presses på grunn av lite ressurser. Et sterkt ønske om bemanningsnorm i SFO

tas opp i enkelte av intervjuene, og dette settes i sammenheng med muligheten til faktisk å jobbe med rammeplanen og gjøre annet utviklingsarbeid. Kombinert med dette pekes det også på at ressursene i SFO har gått ned i takt med innføringen av gratisplass på første trinn. At flere barn har kommet til samtidig som SFO ikke har blitt tilført ekstra ressurser for å kompensere for dette, er en tilbakemelding som går igjen i de forskjellige casene. I en av SFO-ene vi har besøkt, settes dette på spissen fordi kommunen vedtok en skarp økning i oppholdsprisene for barn før gratisplass ble innført. Dette medførte at mange sa opp plassene og sluttet på SFO, og tilbudet på SFO ble tilpasset dette. Da gratisplassene ble innført, var det flere foreldre enn før som ønsket å ha barna der, men gapet mellom ressurser og det de ønsket å få til, ble tilsynelatende enda større enn tidligere. Mulighetene til å arbeide med rammeplanen med slike lokale rammebetingelser opplevdes som små, og dette gikk igjen hos både ledere og ansatte. Hos skolens lærere var dette en helt ukjent problemstilling, de var kun opptatt av økningen i antall barn etter innføringen av gratis SFO-kjernetid på første trinn.

Koblingen mellom SFO og skolen som helhet

Løfter vi blikket ut fra dette enkelt-caset, ser vi at den tiden som går med til samarbeid mellom SFO og skolen, varierer ganske mye. Enkelte SFO har et svært tett samarbeid med skolen etter å ha jobbet bevisst for dette over lengre tid. Samtidig har ikke rammeplanen nødvendigvis vært et tema de har snakket om på møter med skolen, og ledere i SFO tror ikke rektorene har lest rammeplanen. Også i et av de andre casene er SFO-lederen med på ledermøtene i skolen, men tror ikke at rammeplanen har påvirket dette samarbeidet i noen særlig grad. Det overordnede inntrykket er at rammeplanen for SFO er relativt løst koblet fra det øvrige arbeidet i skolen. Som nevnt sier lærerne vi har snakket med, at de har hørt at det finnes en rammeplan, men de vet lite om hva planen inneholder. Skole og SFO deles ofte opp i to ulike grupper på plandager, noe sitatet nedenfor illustrerer:

Jeg vet i hvert fall at SFO-personalet har hatt møter og jobbet med den, men vi har ikke vært noe særlig involvert i det vi som lærere, da. Nei, fordi vi ble jo delt på kursdag. Så jobbet de med rammeplanen på SFO mens vi jobbet med andre ting. (Ansatt i skole)

Skolene og SFO har ulike rutiner for samarbeid. En leder i SFO forklarer at dersom det er snakk om teammøter rundt et barn med «laget rundt barnet», er SFO

involvert. Det er jobbet en del med rutiner for hvem som er med på slike møter, slik at ikke SFO blir glemte. På denne SFO-en har SFO-personalet 1,5 time felles møtetid hver uke og et 15 minutters overtakelsesmøte før SFO begynner. På møtene er det for eksempel kompetanseheving innen ulike temaer eller basevis jobbing med utviklingsarbeid.

På en annen SFO har man lagt til rette for at SFO skal få være med på trinn- og teamtid på skolen, slik at både SFO og skolen vet hva som skjer på den andre arenaen. På denne skolen har de 45 minutter felles møtetid i uken med SFO-personalet. Det er også fem kursdager i året. Enkelte av disse er sammen med skolen. Samtidig forteller de ansatte at plandagene ofte handler om skolens innhold og ikke om SFOs innhold.

Ser vi nærmere på konkret samarbeid mellom SFO-ansatte og lærere, er det ikke mange spor av at rammeplanen har vært gjenstand for samarbeid. Lærerne oppgir at de vet om den, og at de vet at SFO-ansatte har jobbet med den, men de har lite kjennskap til innholdet. «Jeg vet bare at det er en rammeplan», oppgir en av informantene og utdypet med at de selv har hatt fokus på fagfornyelsen og nye læreplaner i skolen.

I første delrapport fra evalueringen kom det frem at de ansatte i SFO i stor grad så ut til å bli den faktiske koblingen mellom SFO og skolen. Dette poenget ser vi også i intervjuene fra besøkene vi har gjort i SFO. Lærerne understreker at de ansatte som jobber i både SFO og skolen, har en særskilt posisjon i ungenes liv og gjør en viktig jobb med å ivareta helheten i skoledagen for barna, på tvers av skole og SFO. Dette gjelder særlig de som har behov for ekstra støtte og hjelp i skoledagen, men det er også viktig for alle barn i det at de skaper kontinuitet og sammenheng. Her ligger også potensialet til en tydeligere kobling mellom innholdet på de to arenaene, for i dag er koblingen stort sett styrt av tilfeldigheter. En av informantene uttrykker det på denne måten:

Vi har vært heldig og hatt ei som er på SFO i klassen, sant. Liksom «oi, skal dere gjøre det ja på kunst og håndverk. Det har vi tenkt vi skal gjøre med gruppen på SFO», også «å ja, skal dere gjøre det ja, da må vi finne på noe annet», sant. Altså at vi har oppdaget litt sånt da. Men det er jo tilfeldig egentlig. (Ansatt i skole)

Et annet aspekt ved koblingen mellom SFO og skolen som helhet kommer frem dersom vi tar for oss hvilket forhold foreldrene har til SFO og skolen, hvilket syn de har på SFO og skolen, og hvordan SFO og skole gjenspeiler dette. For foreldre – og kanskje enda mer for barn – er SFO og skole to sider av samme sak, altså to deler av et helhetlig tilbud som skal ta hånd om barna, om enn med litt ulikt oppdrag. For foreldrene er det derfor viktig at samarbeidet med SFO også er godt, og at kommunikasjonen er god.

Det kommer ikke tydelig frem hvordan – eller i det hele tatt om – den nye rammeplanen har blitt formidlet til foreldrene. Noen nevner at det har blitt sagt på foreldremøte at den finnes, men innholdet har i liten eller ingen grad vært et tema. SFO-ene legger likevel vekt på at de skal informere om sine egne lokale planer, og at de har et bevisst forhold til å informere foreldre. En av lederne forteller at det er bevisst at de planene som lages, ikke skal bli «skrivebordsplaner», men at de skal ha en hensikt. Videre sier lederen følgende om planen som er ute hos foreldrene:

Den planen som er ute hos foreldrene, er nesten som en reklamebrosjyre. Der foreldrene ser at «oi, gjør dere alt det her, jeg har ikke lyst at mitt barn skal slutte». (Leder i SFO)

Sitatet viser hvordan det jobbes med lokale planer, men også hvordan informasjonen til foreldrene er en viktig «merkevarebygging» av SFO-tilbudet. Lederen forteller videre at de har gått inn for at det skal stå mye om aktivitetstilbudet til særlig fjerde trinn hvor det er en bevisst satsing på å få flere til å delta. Uten at dette har blitt fulgt opp i intervjuene, kan man spørre seg om dette fokuset på aktiviteter og styrt innhold gjennom planer kan sies å være i kontrast til rammeplanens vektlegging av barns egenstyrte aktiviteter. Samtidig viser eksempler på de faktiske planene og dagsplanene at dette er høyt vektlagt i praksis, i tråd med rammeplanens intensjoner (se illustrasjon 5).

Mandag 07-11	Kl. 7.30-8.30	Morgenåpning på AKS Vi er ute
	Kl.13.30-15.00	Matservring på basen: Brødmat
	Kl.13.45-16.00	Aktiviteter og frilek i skolegården og kunstgressbanen
	Kl.14.30-15.30	Forskerklubben med Helene
	Kl.14.30-16.00	Dungeon and dragons med Karsten
	Kl.15.30-16.45	GT-koret
	Kl.15.00	Teater med Tora og Alice
	Kl.15.00-16.30	Inneaktiviteter på basen og byggeklossen

Ukeplan for Aktivitetsskole

Periode:

UKE 44	MANDAG 31/10 (7.30-8.30)	TIRSDAG 1/11 (7.30-8.30)	ONSDAG 2/11 (7.30-8.30)	TORSdag 3/11 (7.30-8.30)
3./4. trinn	Morgen-AKS. Vi er ute frem til skolestart (13.35/14.05) AKS tar over og spiser på basen.	Morgen-AKS. Vi er ute frem til skolestart (13.35/14.05) AKS tar over og spiser på basen.	Morgen-AKS. Vi er ute frem til skolestart (13.35) AKS tar over og spiser på basen.	Morgen-AKS. Vi er ute frem til skolestart (13.35/14.05) AKS tar over og spiser på basen.
	HALLOWEEN! Utkledningsdag Trasopteateret med Tora og Alice Forskerklubb med Helene Dungeons&Dragons med Karsten. GT-ker Kl. 15.30-16.45 Basketball Kl. 15.00-15.45 Brødmat	Sløyd med Eirik Innebandy Kl. 14.55-15.40 Elev fra Bjerke VGS arrangerer innebandy-trening Lesestund med Karsten Hyttelesing fra kjente fantasybøker for barn og ungdom Aktiviteter og frilek i skolegården og på kunstgressbanen	Verdensrommet med Christian Gymsalen (3./4) Håndball (3. trinn) G2014, Kl. 16-17. Friluftsgruppa med Eirik og Helene Aktiviteter og frilek i skolegården og på kunstgressbanen	Digital læring med Fredrik/Daniel Håndball (3. trinn) G2014, Kl. 16-17 Forming med Hoda (2.-4) Aktiviteter og frilek i skolegården og på kunstgressbanen

Illustrasjon 5 Dagsplan og ukeplan fra et av SFO-casene

At det er viktig å høre foreldrenes stemme, trekkes også frem. På en av SFO-ene har de hentet inn innspill fra foreldre om hvordan man ønsker informasjon om SFO-hverdagen. Etter dialog med foreldrene poster de nå aktivitetene på denne SFO-en på en egen konto på Instagram. Vi kommer tilbake til forholdet mellom planer, styrte aktiviteter og lek i kapittel 4.

Kompetansetiltak i SFO

Rammeplanen sier ikke noe eksplisitt om kompetanse i SFO, men området har stor oppmerksomhet i utviklingen av SFO (Sjøvol et al., 2022). I rammeplanen heter det at:

«En viktig del av arbeidet med kvalitetsutvikling er at personalet, med bakgrunn i sine erfaringer fra det daglige arbeidet i SFO og gjennom observasjon av barns daglige lek og aktiviteter, kan reflektere og utvikle sin kompetanse og videreutvikle virksomhetens praksis».

I intervjuene har vi spurt hva slags kompetansetiltak som gjennomføres i SFO-ene, og hva rammeplanen har ført til av endringer på dette området. I et av casene er det fokus på kompetanseheving internt på SFO, der er det mulig å ta eksterne kurs eller kompetanseheving. Imidlertid er det ikke alltid tydelig for de ansatte hvorfor man skal bruke tid og krefter på dette:

Du får noe kursing og sånn, men det er kursing som ikke har noen praktisk innvirkning. Bortsett fra din egen vekst. (Ansatt i SFO)

Den ansatte forteller videre at kursingen ikke har noen innvirkning på lønn, og at kursingen gjerne skjer på den enkeltes eget initiativ og ofte på fritiden. Dette sammenlagt gjør at de opplever en mangel på muligheter for å utvikle seg profesjonelt.

En grunnleggende diskusjon omkring SFO – og egentlig alt arbeid i skolen – er hva slags kompetanse som faktisk er nødvendig og tilstrekkelig, og hva slags type kompetanse som kreves for at de ansatte skal gjøre en god jobb i SFO. Skillet går mellom formalkompetanse innen pedagogiske fag og praktisk handlingskompetanse, men handler også om hvordan et felt som SFO potensielt kan profesjonaliseres gjennom en bevisst kompetansepolitikk, enten det skjer innenfra SFO eller ovenfra gjennom kompetansekrav og formelle krav som stilles til den som vil arbeide i SFO (Evetts, 2003).

I denne evalueringen har vi spurt informantene hva slags kompetanse som kreves for å jobbe i SFO. De ansattes personlige interesser trekkes frem som viktig. En av lederne i SFO beskriver at de er bevisst på hva slags kompetanse som finnes internt:

Det er mange som kan mye. Og det å kunne bruke det er viktig. Og det tror jeg gir mye motivasjon til de ansatte også. «Dette kan du, og dette kan du få lov til å gjennomføre. Planlegge. Sette av tid til det.»

(Leder i SFO)

Samme leder forteller at de aktivt ser etter ansatte med ulike interesser:

Det handler om å ha ansatte her som har ulik kompetanse eller ulike interesser. Og spiller mye på det da. Det gjør vi når vi ansetter nye her. Da er vi veldig opptatte av at det man liker. Ikke sant? Hva kan du? Hva kan du bidra med her? Det skal du få lov til å gjøre.

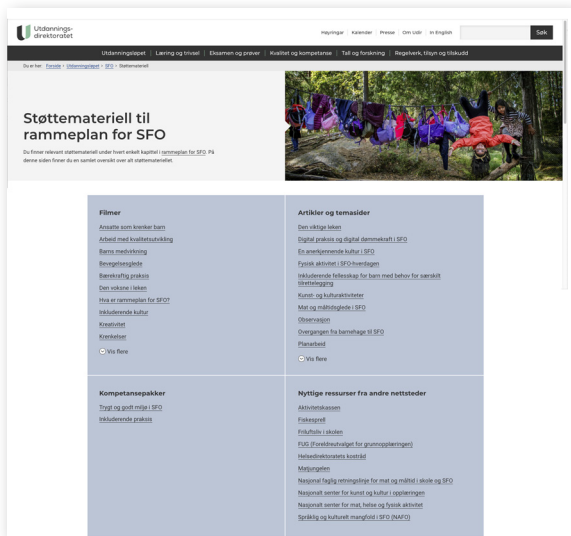
(Leder i SFO)

Trekker vi tråder tilbake til tidligere casebesøk i 2018, så vi at det i særlig ett av casene (case E) var en sterk vekt på personlig kompetanse og høy formalkompetanse. Satsingen var på ansatte som gjerne hadde mastergrad innenfor fagfelt som dans eller

lignende og kunne bidra til å utvikle spesifikke tilbud inne på SFO. Satsingen var fortsatt tydelig ved gjenbesøket i 2022/2023, men står fortsatt i en klar kontrast til et generelt bilde: Noen av de ansatte vi har snakket med, reflekterer over at det å jobbe på SFO ikke er en høystatus jobb, og at dette kan ha sammenheng med at enkelte ser på SFO som en «oppbevaringsplass». Vi går ikke nærmere inn rammeplanens bidrag til å endre dette synet, men det er et interessant spørsmål som kunne blitt fulgt opp videre.

Utdanningsdirektoratets nettressurser

I intervjuguiden er det direkte spørsmål om informantene kjenner til nettressursene som er utviklet i tilknytning til rammeplanen, og om hvordan de i så fall oppfatter ressursene. I delrapport 1 så vi at 63 prosent av lederne i SFO oppga at de kjenner Utdanningsdirektoratets verktøy og støttemateriell godt. 28 prosent oppga at de har hørt om det, mens 8 prosent sa at de ikke kjente til det. Blant de ansatte var det 15 prosent som kjente materialet godt, 46 prosent oppga at de hadde hørt om det, mens 39 prosent oppga at de ikke kjente til det i det hele tatt.

Illustrasjon 6 Utklipp fra Utdanningsdirektoratets nettside med ressurser for rammeplanarbeid. Hentet fra <https://www.udir.no/utdanningslopet/sfo/stottemateriell-til-rammeplanen-for-sfo/>, 25.05.2023

Intervjuene og casebesøkene har selvsagt den iboende svakheten at de representerer et skjevt utvalg sammenlignet med spørreundersøkelsen, men det er slående at ingen av informantene føler at de har nok kjennskap til nettressursene til å uttrykke en mening om disse. Det er enkelte ledere som har satt seg inn i hva nettressursene inneholder, og noen har brukt noe tid til å se på filmer sammen, men ellers er det lite bruk og kjennskap. Manglende fellestid og egentid til refleksjon over innholdet i materialet oppgis som en årsak.

Et spørsmål i forlengelsen av dette kan være om nettressursenes fokus på SFO som en egen virksomhet i skolen gjør at man heller ikke får til gode koblinger mellom skolen

og SFO i arbeidet med rammeplanen. Kanskje burde nettressursene også vært rettet mot fellesskapet mellom SFO og skolen, slik at de kunne ha mer felles arbeid.

Følgende utveksling mellom en forsker og en informant (leder i SFO) tydeliggjør godt hovedinntrykket vi sitter igjen med angående bruk av nettressursene:

Forsker: *Har dere brukt de her ressursene til Utdanningsdirektoratet?
Det ligger på nett, kjenner du til det?*

Informant: *Nei*

Forsker: *Som de utarbeidet i forbindelse med ny rammeplan. Så lagde de en del sånne nettressurser knyttet til arbeid med innføring. Som de er interessert i å høre hvordan oppfattes (...)*

Informant: *Så det har dere sendt til oss?*

Forsker: *Nei, vi har ikke sendt det. De har på en måte lagt det ut i forbindelse ... Altså i fjor da, august 2021, så lanserte Utdanningsdirektoratet det også. Eller lanserte og lanserte, la ut i det stille i alle fall. Men det finnes nå, så da er liksom det ene spørsmålet om man kjenner til det, og hvis man kjenner til hvordan det oppfattes. Men hvis man ikke kjenner til det så..*

Informant: *Hvor finner jeg det, sier du?*

Forsker: *De ligger på Udir sine sider, så er det på en måte blitt en egen del for SFO der.*

Informant: *Og rammeplanen?*

Forsker: *Knyttet til innføring av rammeplanen*

Informant: *Da skal jeg se*

Utvekslingen viser også at arbeidet med rammeplanen fortsatt må ansees for å være i en tidlig fase der kjennskapen til de ulike elementene i arbeidet fortsatt er lav.

Rammeplanens betydning for praksis og kvalitetsarbeid i SFO

Det siste temaet vi skal se nærmere på, er rammeplanens betydning for praksis i SFO. Ledere reflekterer over at det har vært viktig å arbeide med forståelsen av rammeplanen blant kollegiet. En leder i SFO beskriver det slik:

Da rammeplanen kom, så ble det veldig mye frykt. «Jammen, jeg er jo ikke lærer. Jeg kan jo ikke dette. Jeg har jo ikke noe erfaring.» Men det har de. De bare vet det ikke. Så det å ha fokus på å få inn noen som kan si «ja, men når du gjør denne aktiviteten, som du har hver eneste onsdag, så jobber du faktisk med disse tingene.» (Leder, SFO)

Sitatet viser hvor viktig det er å arbeide med en felles forståelse av hva rammeplanen betyr for de praktiske arbeidet i SFO, og hva slags arbeid som allerede gjøres. Samtidig oppfatter ikke informantene at rammeplanen har ført til store, praktiske endringer i SFO, det handler mer om å arbeide med en bevisstgjøring av hva SFO skal være. Det at SFO faktisk har fått en egen rammeplan, oppleves av enkelte som viktig, og det ser ut til å skape en forventning til hva man kan få til på SFO på lengre sikt. Samtidig ligger det en spenning i at rammeplanen i seg selv skal gjøre SFO likere skolen. Dette kan nok være noe av årsaken til den manglende koblingen med skolens arbeid. SFO skal være SFO på sine egne premisser og skal ikke kobles for tett med arbeidet i skolen. Dette speiles også hos lærerne. Enkelte av dem uttrykker at rammeplanen skal gjøre at SFO blir en mer «kontrollert» arena.

Et moment som kommer i tillegg til dette, er at rammeplanen oppfattes som så vidt at de fleste måtene man allerede jobber på, kan tilpasses til rammeplanen. Sitatet nedenfor illustrerer hvordan en informant opplever at SFOs områder allerede passer godt inn i rammeplanens ideer:

Forsker: *Temaområdene deres høres ut som om de passer godt overens med rammeplanen?*

Informant: *De gjør det. De er jo satt opp av den grunnen også. (Leder) har tatt noen veldig bevisste valg om hva slags baseledere som trengs, ikke sant. Også med tanke på hva som trekker mest. Hva er det barna trenger, og hva er det de vil ha? De er kjempeglade i matkurs, og de kjempeglade i fysisk aktivitet, og de er kjempeglade i å male. Så da har vi de tre ansvarsområdene.*

Organisasjonens betydning for arbeidet med rammeplanen

Analysene i dette kapitlet peker i stor grad på hvilken betydning organisasjonskonteksten har for innføringen av og arbeidet med rammeplanen. Koblingen mellom skole og SFO er et vesentlig omdreiningspunkt, det samme er en helhetlig tenkning om kompetanse i hele skoleorganisasjonen, inklusiv SFO. Denne helhetlige tekningen krever en tydelig ledelse av hele organisasjonen, noe som er et tydelig funn også i andre rammeplanstudier (se for eksempel evalueringen av fagfornyelsen i skolen, Furberg et al., 2023). Her finner vi stor variasjon i casene våre. Der SFO fremstår som frikoblet fra skolen og særlig fra lærernes arbeid i skolen, ser det også ut til at rammeplanen er tatt mindre i bruk. Samtidig er det også inntrykk av at der skoleledelsen har høye ambisjoner med SFO og tar solide grep for å ha høy kvalitet i SFO, for eksempel med tanke på kompetanse, så kan dette gjerne skje uten en særlig tydelig kobling til rammeplanen og skolens arbeid når man går det nærmere etter i sømmene. Bakgrunnen for dette er at rammeplanen oppfattes som såpass vid i formuleringene at svært mange ulike praksiser passer inn. Et spørsmål vi skal komme tilbake til i avslutningskapitlet og de ulike delene av rapporten, er om dette skaper en ønsket eller uønsket variasjon i SFO i Norge.

Oppsummering

I dette kapitlet har vi sett nærmere på forholdet mellom kvalitetsutvikling og planarbeid i SFO og hvordan dette er koblet til arbeidet med den nye rammeplanen. Det overordnede inntrykket er at det etter informantenes oppfatning vil være enkelt å tilpasse rammeplanen etter lokale planer for SFO, slik også tidligere spørreskjemaundersøkelse i delrapport 1 viste (Caspersen & Utmo, 2022). Vi gjentar derfor spørsmålet om hvorvidt rammeplanen er så vid i formuleringene at alt kan passe inn i den, og at endringen derfor blir liten i praksis. Samtidig er det tydelig at innføringen av den nye rammeplanen gjør noe med oppfattelsen av hvilken status SFO har. Dette gjelder for de ansatte og lederne deres, men også for skolens personale. Selv om disse ikke kjenner innholdet i rammeplanen særlig godt, ser det ut til at rammeplanen retter oppmerksomheten mot SFO og skaper refleksjon rundt hva SFO skal være i skolens helhetlige tilbud.

Til tross for denne oppmerksomheten er koblingen mellom skolen og SFO svært liten utover det at mange arbeider begge steder for å fylle opp en full stilling. Planleggingstid er gjerne delt, og SFO har generelt sett lite tid til planlegging og samarbeid. Dette gjør at rammebetingelsene for å arbeide med rammeplanen må

ansees som svake, samtidig som enkelte også opplever å ha fått færre ressurser i SFO gjennom innføringen av gratis kjernetid. Det vil være viktig å se nærmere på om kompenseringen for gratis kjernetid, som er nevnt i kapittel 1, faktisk når frem til SFO og sikrer et godt tilbud. Hvis ikke vil innføringen i praksis være med på å forsterke SFO som en oppbevaringsplass og stikke kjepper i hjulene for rammeplanens intensjoner.

De manglende rammene og ressursene gjør også at anledningen til å ta i bruk støttmateriell er utviklet, er liten. Vi spør også om man kunne laget nettressurser som støttet opp om samarbeidet mellom SFO og skole, uten at dette innebærer at SFO skal innordne seg skolens premisser. For foreldre og barn er uansett helheten i dagen viktig, og her kan støttmateriell muligens fungere som et verktøy for å øke bevisstheten om hvordan lage en helhetlig dag.

4. Lek, kultur, skaperglede, engasjement og utforskertrang

I dette kapittelet ser vi nærmere på områdene lek, kultur, skaperglede, engasjement og utforskertrang i rammeplanen. Vi ser på hvordan innholdet i SFO utvikles og formes, og om rammeplanen fører til at områdene vektlegges annerledes. Vi ser også nærmere på hvilke aktører som trekkes inn i SFO i arbeidet, og hvordan de lokale SFO-ene legger til rette for å oppfylle rammeplanen på disse områdene.

Balanse mellom styrt aktivitet og fri lek

Illustrasjon 7 Liste med inspirasjon til aktiviteter i SFO

Styrt aktivitet, fri lek og forholdet mellom dem er et tema som kommer frem i casestudiene. På den ene siden ser det ut til at styrt aktivitet er en forventning fra både barn og foresatte og nødvendig for å skape et attraktivt tilbud. Samtidig ser det ut til at barna ofte gjerne kan ønske seg fri lek. Et av intervjuobjektene beskriver det slik:

Det er jo den viktigste aktiviteten vi kan tilrettelegge, og det har vi tre [ledelsen] liksom vært veldig tydelig på. Det er den der leken. Vi har styrte aktiviteter, og vi har satt i gang og planlagt ting. Vi har mange som har en plan. Og vi setter av masse aktiviteter. Men barna spør og så «må de være med» på dette her. Det kan ikke vi fornekte. Så det sier noe om barnas behov, da. Så vi har vært veldig åpne med foreldre at det er ... at vi har det på agendaen, men den frileken ... den er så verdifull at den ønsker vi å verne om, da.

(Leder i SFO)

Ledelsen legger altså vekt på at den frie leken må vernes om, og videre i intervjuet blir det tydelig at ledelsen har jobbet med å gi foreldrene en forståelse av lekens plass og betydning:

Vi hadde en kultur, men så har vi klart å på en måte drøfte dette her med foreldrerepresentantene spesielt. Og ikke minst nå på første-foreldrene. At leken sin plass ... også med begrunnelse i nasjonal rammeplan om lekens betydning. (Leder i skolen)

Her er det tydelig at rammeplanen brukes aktivt for å legitimere lekens rolle. På denne SFO-en har også refleksjonsspørsmålene til den nasjonale rammeplanen blitt brukt for at personalet skal få forståelse for lekens rolle. Spørsmål som «hva er den gode barndommen» og «hva er lek» har blitt drøftet blant personalet med utgangspunkt i rammeplanen. Personene vi har snakket med, forteller at man likevel ikke har endret noe særlig på tilbudet i SFO som følge av dette, men assisterende rektor forteller at man kan jobbe mer med å informere foreldrene om viktig det er med lek:

Det var noen som stilte spørsmålet «hva gjør dere egentlig på SFO? Er det bare oppbevaring?» Det provoserte oss litt, da. Men samtidig, da ... det kan gå på oss selv, fordi vi har ikke vært flinke nok på å informere hva ligger i leken. Altså hva er det vi driver med? Så informasjonen om hva vi gjør på SFO (...) (Leder i skolen)

På en av SFO-ene vi har snakket med, har de et tilbud om organisert aktivitet, men barna kan også velge å holde på med annen «fri lek». Enkelte SFO-er legger opp til at barna skal melde seg på styrt aktivitet på forhånd, mens det ved denne SFO-en legges ut lapper som elevene kan skrive seg opp på når de kommer, lapper som «Kunst og håndverk – lage slim», «Sløyd», «Gymsalaktivitet» og «Kahoot». Elevene skriver seg opp på den aktiviteten de vil delta på, og tre av aktivitetene ble gjennomført, avhengig av hvem som fikk flest påmeldte. De som ikke ville på noen av disse aktivitetene, kunne gjøre andre ting. Flere av elevene valgte da heller andre aktiviteter som var tilgjengelige i SFO-rommet (for eksempel Lego og tegning), og andre fant på aktiviteter som – slik vi oppfattet det – var fri lek.

På en av de andre SFO-ene vi har besøkt oppfatter de ansatte at det er mest av fri lek og mindre av organisert aktivitet:

Spesielt i ferier har vi grupper og ting som skjer. Men i det store og det hele så er det mest fri lek her. Det er fotball på banen og ved gymsalen. Der er det jo voksne til stede, men det er ikke vi som organiserer det for dem. (Ansatt i SFO)

I rammeplanen kommer det frem at det skal være ulike former for lek på SFO, både lek for lekens skyld og lek som middel. Både ledere og ansatte har snakket om lek på SFO på litt ulike måter. Dels snakker de om lek for lekens skyld, dels om lek som et middel. Ved en SFO opplevde ledelsen at noe av det viktigste med rammeplanen var at den la så stor vekt på lek:

Ja, jeg synes at den har tatt opp viktigheten av leken. Lek som ... at den skal ha ... at lek skal ha en god, stor plass i SFO-hverdagen. Og det står jo tydelig. Så det synes jeg er bra. Det blir ivaretatt, ja. (Leder i skolen).

Informantene sier også at rammeplanen i seg selv er bra for SFOs status, og at den gir status til lek og sosial kompetanse. Intervjuene viser det forskning tidligere har påpekt: at læring har høy status og er forbundet med å lære ulike skolefag, ikke med å lære sosialt samspill eller å leke. Samtidig er det også informanter som ser lek som et middel for sosial utvikling og læring:

Jo. Det har en verdi. Det å anerkjenne SFO som en viktig verdi. Selvsagt er det en viktig ting. Viktig at det er på nasjonalt nivå. Så sånn vi hadde planene som vi trengte, men jeg føler at det er en litt sånn anerkjennelse av viktigheten til SFO nå, da. Og det må jeg si etter 20 år som lærer, jeg jobbet jo første til fjerde trinn. Så opplevde jeg at læringstrykket ble høyere og høyere. I 97, da jeg jobbet her, var det fokus på lekens rolle. Så kommer læringstrykket mer og mer. For hvert fjerde år, jeg gjorde det her fem ganger, så fra å hilse på bokstavene i 97 så var det at alle skulle kunne bokstavene før høstferien. Den ramma for ungene ble mindre og mindre. Og derfor så, når jeg ser på det hvor viktig SFO er for barns oppvekst. Nå er heldigvis pendelen på vei tilbake, men læringstrykket har vært så høyt at det er ikke rart de mistet motivasjonen på en måte. Det å ta vare på leken, den sosiale læringa. Det var utrolig viktig for hverdagen til ungene. (Leder i SFO)

Når det gjelder leken som et middel, kan det for eksempel være som et middel for bearbeiding av vanskelige situasjoner eller for å lære sosial interaksjon. Alle disse kommer til syne i måten informantene snakker om leken på. I sitatet nedenfor snakker en informant om hvor viktig det er med fri lek, også fordi fri lek kan brukes som bearbeiding:

Ja, altså, den er jo kjempeviktig. Og vi har snakket mye om den der viktigheten av den. Fordi det er veldig mye som er styrt på skolen. Noe lek er det jo også. Men at det der om at barna kan kjenne på den der indre motiverte og tar fram sine ... ikke sant? Hva er det som rører, tanker, følelser? Trenger de å bearbeide? (Leder i SFO)

En annen snakker om lek som et middel til å lære sosialt samspill:

Unger er ofte ikke mer enn fem og et halvt når de begynner på skolen. Leik er en stor del av læringen deres, uten at vi stort sett tenker over det. Men det med sosialt samspill, det læres ikke ved å sitte på en iPad eller pult. Så jeg synes det er fint at det er mer fokus på lek ... Hvis de lærer seg bedre å være sammen, blir det enklere for alle parter. For det er det mange som strir med når de kommer fra barnehagen til skolen. Å lære seg å være sammen er kanskje noe av det vanskeligste man gjør. Til og med voksne klarer ikke alltid det. Det kunne kanskje vært satt litt mer i fokus ... At de kan leke, gjør at de blir vant til å være sammen. (Ansatt i SFO)

Medvirkning

Barna er også selv med på å bestemme aktivitetene i SFO på ulike måter. En av SFO-ene har en «forslagspostkasse» hvor man kan komme med ønsker til aktiviteter og utstyr i SFO. På en SFO vi har besøkt, har de organisert et «SFO-råd», lignende elevråd, hvor representanter fra alle trinn på SFO er med og snakker om hva man ønsker å gjøre i SFO-tiden. Lederen i SFO på skolen reflekterer over at man ønsker å skape medvirkning, men at det likevel er nødvendig å lage noen rammer for medvirkningen:

Det er ikke noe sånn som «nå skal vi.» Det ser vi av erfaring. Det funker dårlig. Ikke sant? Så de må få noen valg, ikke sant? Vi kan jo

*legge rammene. Ikke sant? «Her», og så får dere friheten til å gjøre.
(Leder i SFO)*

Det er også ansatte som mener at det ikke er lett å jobbe med barns medbestemmelse, i hvert fall når det gjelder planlagte aktiviteter:

Jeg synes at det at barna skal være med og bestemme selv, er vanskelig. Ikke med tanke på frilek. Men at barna skal planlegge aktiviteter selv. For det blir egentlig veldig voksenstyrt. Sånn type ting. Ja vi kommer med forslag, men de er også voksenstyrte forslag. Det er forslag som vi har funnet, «OK, så dette er noe de kan gjøre.» Så veldig sånn barnemedbestemmelse, det synes jeg er vanskelig. For da får man sånn veldig rare forslag og sånt noe, ikke sant. (Ansatt i SFO)

Vi tolker dette som at det i realiteten er voksenstyrte forslag som i stor grad styrer rammene, og at barnas valg dermed ikke er reell medbestemmelse.

Hvordan de ulike personalinitierte aktivitetene skal planlegges, og om de skal planlegges ved hjelp av barneperspektiver eller ikke, er ikke formulert i rammeplanen. Men det er tydelige formuleringer om at barna skal ha gode forutsetninger for å delta, og at skolefritidsordningen skal være inkluderende og ivareta barnas interesser. Det er ingen nødvendig motsetning mellom dette og det å innføre nye aktiviteter, men spenningene som oppstår, må hele tiden løses i praksis av personalet.

Engasjement og skaperglede

På en av SFO-ene har de arrangert «russetid» på fjerde trinn, og denne russetiden markerer overgang til «klubben». Barna lager egne russekort og «russepannebånd» på SFO. En av de ansatte forteller at de legger til rette for denne aktiviteten, men at barna i stor grad styrer prosessen selv:

De lager russepannebånd. Hvor de får bestemme design selv. Det trenger ikke å være russetema. Og så sitter de og sier «jeg har ikke noe idé. Kan du hjelpe meg?» «Jeg kan ikke gi deg det. Du må finne ut av det selv. Men gå ut og hent iPaden din. Søk litt rundt på Pinterest og Google, ikke sant. Tenk på ting du liker, eller spill, natur

Det er ingen som har sett dem sitte og jobbe med noe kreativt så lenge. Men det har vart over uker. Det har vært eksepsjonelt. Den innsatsen de har vist, og den interessen de har vist. De har tatt folk på senga, tror jeg. De blir så glade. (Ansatt i SFO)

I intervjuene er det snakk om ulike måter å legge forholdene til rette for lek på, for eksempel ved at det ansettes personer med ulik kompetanse, slik at barna kan identifisere seg med dem, føle seg sett av dem, eller rett og slett få rom for lek:

Blant annet så er et satsingsområde det med lek, det å legge til rette for lek. Hvordan kan vi voksne skape gode aktiviteter til ungene? Så det snakker vi veldig, veldig mye om, egentlig. Hvordan vi skal få til formen på det, egentlig, for å ha en god SFO, da. (Leder i SFO)

Informanten forteller at en av de bevisste strategiene for å legge til rette for ulike typer lek er å rekruttere et mangfold av ansatte med ulike kompetanser – både formelle og uformelle –, slik vi har vært inne på i kapittel 3. På en annen SFO har de tilrettelagt gjennom å lage stasjoner med faste leker på faste steder.

Så der har vi brukt siste året nå på å lage gode leke muligheter og går igjennom ... og lager stasjoner og faste leker på faste steder. For at ungene skal kjenne igjen, og at det skal være oversiktlig. Og så har vi også hatt en blind elev som har hatt veldig godt av det, da.

(Leder i SFO)

Som vi kan se, legger de her til rette for å skape forutsigbarhet i leken ved å organisere rommet på en bestemt måte, noe som særlig er nyttig for enkelte av barna. Hvordan de ansatte legger til rette for inkludering og tilrettelegging, er et tema vi kommer mer inn på i kapittelet om SFOs verdigrunnlag.

Vi har nå sett hvordan det tilrettelegges for engasjement, skaperglede og lek på ulike måter. Vi vil nå se nærmere hvordan økonomien spiller inn på dette.

Hvem samarbeider man med?

SFO-ene vi har snakket med, samarbeider med en rekke aktører. På den ene av SFO-ene er det et samarbeid med fritidsklubben, slik at man får benytte fritidsklubbens lokaler med biljard og sjakk for de største barna. En annen SFO har inngått et samarbeid med den lokale speideren, som gjennomfører uteaktivitet i SFO-tiden i feriene. Noen har inngått et samarbeid med en videregående skole eller ungdomsskole hvor elever kommer for å gjennomføre ulike aktiviteter i SFO-tiden. Andre har et samarbeid med idrettsforeningen og andre skoler for å engasjere en idrettspedagog i å gjennomføre opplegg.

Rammefaktorenes betydning

SFO-ene vi har besøkt, har alle forskjellige rammebetingelser for å støtte opp under arbeidet med rammeplanen og arbeidet i SFO generelt. Her vil vi trekke frem fire tydelige områder, men som vi skal komme tilbake til i senere kapitler, er det mest slående hvordan man i SFO arbeider på tvers av rammebetingelsene og heller forsøker å overvinne begrensninger enn å la seg styre av dem. Den første rammefaktoren er selvsagt økonomien, og her dreier det seg særlig om økonomi til å ansette tilstrekkelig bemanning til å få til varierte aktiviteter. Løsningene på økonomiområdet er mer begrenset enn det man kan finne ved mer fysiske og organisatoriske rammefaktorer.

Den andre rammefaktoren, som er uteområde og areal, er de flinke til å jobbe rundt i SFO: Både skolearealet og områdene rundt skolen brukes fleksibelt. Særlig i områder utenfor byer legger man stor vekt på å benytte nærnaturen, noe som er viktig på flere områder i rammeplanen.

En tredje faktor som spiller inn, og som er generell for alle SFO-er, er den knappe og uforutsigbare tiden de har fra skoleslutt og frem til barna blir hentet eller går hjem. Aktivitetene som settes i gang, må gjennomføres raskt, og når man mangler egne lokaler, blir det vanskelig å skape kontinuitet over uker og dager dersom man for eksempel ikke kan oppbevare materialer som er brukt i SFO-tiden over flere dager.

Den fjerde faktoren vi vil fremheve, er det lokale samarbeidet mellom SFO og andre. Det kan foregå et samarbeid med lokale idrettslag, frivillige organisasjoner, kulturskolen og annet. Det er stor variasjon i hvordan samarbeidet gjøres, og det varierer veldig om det i det hele tatt finnes noe samarbeid. Samarbeidet kan dreie

seg om felles bruk av idrettsanlegg, andre steder har de et mer aktivt samarbeid med idrettslag uten at det handler om å bruke SFO-som en ny arena for den organiserte idretten. I større grad handler det om å få til gode overganger mellom SFO og fritid for de minste og å kunne tilby de største barna varierte aktiviteter som gjør at de ønsker å være på SFO også på høyere trinn.

Oppsummering

Fører rammeplanen til at lek, kultur og utforskertrang vektlegges annerledes? Gjennom de ovennevnte eksemplene blir det tydelig hvordan rammeplanen er med på å legitimere SFO-enes prioritering av lek, og det gjelder kanskje særlig den frie lekens rolle. Både ledere og ansatte har snakket om lek på SFO på litt ulike måter, dels om lek for lekens skyld, dels om lek som et middel. Samtidig ser vi gjennom case-studiene at SFO-er kan ha et stort aktivitetstilbud med styrte aktiviteter, og at dette kan fremme skaperglede, engasjement og utforskertrang. Mange av de styrte aktivitetene gjør SFO til et attraktivt sted å være, og friheten i valget av aktiviteter på SFO skaper engasjement. Det er også vist ulike eksempler på samarbeid med en rekke aktører utenfor SFO, et samarbeid som gjør det mulig å gjennomføre spennende aktiviteter i SFO-tiden.

5. Mat og måltidssglede

I dette kapittelet skal vi se nærmere på mattilbud og måltidssglede. Vi ser først på hvordan SFO organiserer mattilbudet, og hvilken funksjon maten har. Vi undersøker også om føringene i rammeplanen etterlevs og får skolene til å legge til rette for måltider og måltidssglede på en annen måte enn før. Bruk av skjerm er et tema som ofte kommer opp når intervjuene omhandler mat og måltidssglede, og derfor vil vi også berøre dette temaet.

I rammeplanen heter det at «SFO skal legge til rette for daglige måltider som gir barna grunnlag for å utvikle matglede, fellesskapsfølelse og gode helsevaner». I denne delen av rapporten drøfter vi om rammeplanen fører til endring i mattilbud og måltidssglede.

Hvordan organiseres måltidene?

Rammeplanen åpner for stor grad av egen styring i hva barnehagens mattilbud skal være. I rammeplanen heter det følgende:

«Måltidet kan være medbrakt matpakke eller mat servert av SFO. Når mat blir servert i SFO, bør SFO legge vekt på et helsefremmende kosthold og bygge på Helsedirektoratets kostråd, samt legge vekt på bærekraftige matvaner og forbruk. SFO bør følge nasjonale føringer for måltider.»

Da er det også naturlig at vi finner en del variasjon på SFO-ene vi har besøkt. Det varierer om det serveres mat, og hvordan måltidet serveres. Samtidig finner vi liten variasjon i hva slags mat som serveres – det er hovedsakelig brødmåltider med tre til fire påleggstyper og et varmt måltid en til to ganger i uken. Dette er i tråd med tidligere undersøkelser (se f.eks. Ellingsen, 2017; Helsedirektoratet, 2013; Forbrukerrådet, 2018; Klausen, 2018)

Tidligere har ledere i SFO begrunnet det enkle mattilbudet med blant annet budsjettet (Staib, Bjelland & Lien, 2013). En leder på en SFO som har mattilbud, forteller at matbudsjettet per elev er syv kroner per dag.

Vi har matsservering hver dag. Vi har ikke noen egen kokk. Det har vi ikke ressurser til. (...) Måltider på SFO skal jo være at ungene skal få et energinivå som er godt for deres aktivitetsnivå. Skal ikke

erstatte noe middagsmåltid når de kommer hjem. Men vi har en kostholdsplan for kommunen, som vi følger. Det er klart at det er begrensa hva man får for syv kroner dagen. Jeg synes at vi får til veldig mye ut ifra det man har. (Leder i SFO)

En ansatt beskriver det slik:

Det er jo kjøkkenet som serverer mat til barna, og to ganger i uka har vi varmmat. Av og til prøver vi å gjøre det litt mer spennende. F.eks. lage ostesmørbrød av brødet. Det er liksom en linje med antall kalorier. Det bryr jeg meg ikke noe særlig om. Vil de ha mer, så vær så god. (Ansatt i SFO)

Gjennomgående er det et tema at de ansatte på SFO ikke ønsker servering av varmmat. En SFO-ansatt med tidligere erfaring i å servere varmmat på SFO forteller følgende:

Vi hadde ikke lyst til å bruke halve SFO-tiden på å lage mat. Forberede, servere og avdekke. Bruke mye tid og jobb på det. Ble lite tid med ungene. (Ansatt i SFO)

Også en annen SFO har tidligere servert varmmat. De begrunner at de gikk over til matpakker, med at de ikke hadde gode lokaler for å lage mat, og at de ansatte heller ikke hadde kompetansen eller interessen.

Vi hadde Toro suppeposer. Og det er ikke godt nok. Ikke i det hele tatt. Så da serverer vi heller frukt og grønt. (Leder i SFO)

På denne SFO-en serverer de i stedet mye frukt og grønnsaker, og barna har med matpakke. En SFO-ansatt beskriver egen erfaring med mattilbud slikt:

Det kostet 150 kroner i måneden, og det var valgfritt for foreldrene. Så noen betalte for det, men ikke alle. Men alle hadde jo lyst på den maten fra tralla, fremfor å spise matpakker. Det var vondt å måtte si nei til noen av barna. Det gikk utover min egen ramme, hva jeg synes var greit. (Ansatt i SFO)

De ansatte ser hovedsakelig ikke på et varmt måltid som en gode på SFO, men som et tidssluk og en utgiftspost. Å lage mat tar tid bort fra det de ønsker å gjøre, som er å være sammen med barna. Mange av de ansatte mener også at det kan være et problem å inkludere barn i den daglige matlagingen fordi de ser på det som et tidssluk.

Oppsummert kan vi si at tid, budsjett og interesse hos de ansatte legger tydelige føringer for hva måltidet består av, i alle SFO-ene vi besøker. Noen ansatte er også opptatt av at maten skal mette og følge offentlige eller kommunale retningslinjer. Disse retningslinjene handler primært om at brødet skal være grovt («minst tre kakestykker»), og mindre om for eksempel at det skal tilbys grønnsaker. Tidligere undersøkelser har også vist at SFO-ansatte kjenner lite til Helsedirektoratets retningslinjer for mat og måltid i skolen og SFO (Tiller, 2021; Forbrukerrådet, 2018; Staib, Bjelland & Lien, 2013). Det er mindre fokus på smak og variasjon i måltidene hos de ansatte.

Er måltidet en aktivitet eller noe man gjør for å komme videre i dagen?

Det er svært store variasjoner i hvordan måltidet foregår på SFO-ene. I rammeplanen heter det følgende:

«Måltidet er en daglig og hverdagsnær arena som handler om mer enn maten som spises. SFO bør legge til rette for måltidsglede med gode samtaler, deltakelse og opplevelse av fellesskap hos barna.»

På flere av SFO-ene ser de på TV mens de spiser. De ansatte begrunner det med at barna får konsentrert seg om spisingen, men også at de lærer mye av å se på TV. Det er svært lite fokus på måltidsglede og gode samtaler – fokuset er på å spise mat mens man ser på skjermen. På en av SFO-ene blir barna hysjet på hvis de snakker seg imellom mens TV-en er på. På en annen SFO forteller den ansatte at barna ikke får velge hva de skal se på, eller hvem de skal sitte ved siden av mens de spiser, fordi de har vært så urolige når de skulle inn. Det kan argumenteres for at barna opplever et fellesskap i at de ser på skjermen mens de spiser, men ellers er det etter vår vurdering ikke mulig å se at disse SFO-ene oppfyller hele avsnittet i denne delen av rammeplanen – det er ikke gode samtaler og måltidsglede i fokus her. Samtidig forteller ansatte at de varierer praksisen, og at barna ikke bestandig spiser foran skjermen. Siden rammeplanen er noe vag i utformingen, kan vi altså ikke si at rammeplanen ikke følges.

På en annen SFO blir barna lest for, og også her sitter de stille mens de spiser. På en annen SFO snakker de ansatte og barna sammen mens de spiser, alle sitter ved bordet. På en annen SFO henter barna mat selv, og de dekker også av bordet etter måltidet. Noen barn slår hjul mens andre spiser, andre sitter på bordet. Stemningen er løssluppen, men barna får likevel i seg mat.

En ansatt på en SFO beskriver måltidene slik:

Vi sitter sammen, prater og spiser. Og har det hyggelig. Ikke mange regler, men vi sitter ordentlig ved bordet. Prøver å skape en god stemning rundt matsituasjonen. (Ansatt i SFO)

Her er det tydelig at måltidet sees på som en arena man kan få mer ut av enn bare næring. Vi ser store variasjoner i hvordan måltidets løses. Hvis det er ønskelig at avsnittene i rammeplanen om mat og måltidsglede skal oppfylles ved alle måltider, må rammeplanen revideres for å tydeliggjøre dette. Barna som spiser foran en skjerm i mørke rom hvor de må være stille, deltar ikke i samtale og et er vanskelig å få øye på måltidsgleden. Ifølge rammeplanen bør SFO legge til rette for måltidsglede i form av samtaler, deltakelse og fellesskap, og de to siste punktene er det mulig å oppfylle selv om barna sitter tause og ser på en skjerm. Hvis det er ønskelig at barna ikke skal se på en skjerm mens de spiser, må rammeplanen revideres for å tydeliggjøre dette.

Hvordan lage mat sammen på SFO?

I rammeplanen står det følgende:

«Å lage mat sammen i SFO kan gi barna erfaring med hvordan de selv kan lage enkle og sunne måltider.»

En ansatt beskriver det å inkludere barn i matlagingen slik:

Det er viktig at ungene får spist også. Hvis de skal være med på å lage maten, så får de ikke spist før klokka fire. Da blir det måltid nummer to, egentlig. De trenger egentlig mat med en gang de kommer på SFO. (Ansatt i SFO)

Illustrasjon 9 Matlaging på SFO- syltetøy kokes, på bær som ble plukket ute dagen før

Det er ingen av SFO-ene vi besøker hvor barna er direkte involvert i matlaging til måltidene. Flere SFO-er tilbyr derimot matlagingskurs. Gjennomgående beskrives dette tilbudet som veldig populært hos barna.

Det varierer mellom SFO-ene hva de legger vekt på i kurset. Mens noen legger vekt på gleden ved baking og matlaging, legger andre større vekt på livsmestring. En SFO-ansatt beskriver det slik:

Det er fjerdeklassingene som får lov til å gå på det. Det er en gulrot vi tilbyr til den gruppa, for vi ønsker jo å ha flest mulig av dem her også. Så er det sånn at de er litt ferdig med mye annen type lek, de har jo blitt litt større. Så de ønsker seg litt mer voksne oppgaver. Å få være på kjøkkenet, det er kjempestas. (...) De lager mye bakst. På fredag lagde de boller, og det er de beste bollene jeg har smakt. (Ansatt i SFO)

På en annen SFO er den ansatte med ansvar for matlagingskurset utdannet ernæringsfysiolog. SFO-en har temaområder de fokuserer på, og et av dem er mat og helse, som ernæringsfysiologen har ansvar for. Hun holder matkurs for barna hver dag. En leder i SFO beskriver det slik:

Hun er den mest kompetente på hele skolen med hensyn til mat og helse. Hun legger nivået på matkursene ulikt for de ulike trinnene. Og der er det litt teori. Vi driver ikke med matserving. Det er viktig å skille mellom det og matkurs. Hun står ikke der og deler ut mat. Barna er med på å lage mat. Så vi har mat og helse på SFO. (Leder i SFO)

På matkurset her lager de blant annet fruktspyd, grove vafler, panert torsk og grønnsaksmuffins under slagordet «grovt, grønt, godt og gunstig». Barna får servert frukt og grønt på SFO, men spiser ellers matpakke. På en annen SFO igjen har de plukket bær og lager syltetøy. Den ansatte bruker begreper som kilo og sukker

overfor barna og dem til å resonnerer over dette. På denne SFO-en har de ikke fast matkurs, men de lager syltetøy, baker eller gjør andre matlagingsaktiviteter når det passer seg for de ansatte og barna. Det er mindre grad av strukturerte aktiviteter på denne SFO-en.

På en av SFO-ene liker de å leke med smaksprøver. Her skal den ansatte ha bind for øynene og gjette hva smaksprøven er. Det er barna selv som tar initiativ til denne leken, som innebærer stor grad av matglede og utforskning.

Hva skaper variasjon i mat og måltidstilbudet mellom SFO-ene?

Casematerialet består av syv ulike SFO-er. De er geografisk spredd i landet og har ulik størrelse, ulik ansattgruppe og ulike satsingsområder. Det er ikke tydelig at disse faktorene påvirker måltidene ved SFO.

Noen rammefaktorer kan tenkes å måtte være på plass for at det skal serveres mat. Likevel finnes det SFO-er som har gode kjøkkenfasiliteter, men som ikke bruker dem og i stedet ber barna ta med matpakke. Andre steder er det svært provisoriske og enkle forhold, men barna får likevel servert mat. Ut fra dette ser det for oss ikke ut til at det er praktiske forhold som påvirker mattilbudet.

De ulike SFO-ene har også ulike foreldregrupper. Flere steder forteller ansatte at foreldre ønsker mattilbud, men at det ikke er gjennomførbart for dem, og at de derfor i stedet sørger for at barna får servert frukt og grønt. Det er mulig at dette kommer av foreldrenes innvirkning, men det finnes også andre SFO-er hvor foreldrene er opptatt av kosthold uten at det skjer endringer på SFO. På en av SFO-ene er lederen interessert i kosthold og har derfor ansatt en baseleder med ernæringsutdannelse. Denne baselederen har også matkurs for barna, kurs som i stor grad fokuserer på næring og ingredienser. På andre SFO-er er det ansatte uten ernæringsmessig bakgrunn som står for matkursene, og her legges det mindre vekt på hva maten består av. Det virker derfor som om forskjellen mellom SFO-ene ikke handler om foreldrene, men heller ligger hos ledelsen og de ansatte i SFO.

Det er også variasjon innad på SFO-ene. På en SFO sitter førsteklasingene tause foran en skjerm mens de spiser, mens fjerdeklasingene spiser sammen rundt et bord. Disse barna forholder seg til forskjellige ansatte i forskjellige lokaler selv om de tilhører samme SFO.

På hver SFO er det svært stort spillerom for egenvurdering av hva måltidet skal bestå av, og av hva som fører til måltidsglede. Dette spillerommet gjør at det etter vår vurdering handler mer om de lokale ledernes og de ansattes skjønn enn om strategiske og systematiske forskjeller mellom SFO-ene.

Oppsummering

Gjennomgående er det stor variasjon i hvordan måltid og matglede tolkes på de forskjellige SFO-ene. Rammeplanen åpner opp for et stort lokalt handlingsrom, noe som betyr at mye av det som foregår på SFO, følger rammeplanen. Vårt inntrykk er at alle SFO-ene vi har besøkt, vektlegger måltidene, men at det er ulike deler ved måltidet som de velger å fokusere på. Ved flere SFO-er er de opptatt av at maten skal være næringsrik, slik at barna får krefter til å leke, og her kan måltidet være et middel i stedet for et mål. Ved noen av disse SFO-ene legges det derfor vekt på at barna skal være stille og i ro under måltidet, det er typisk å la dem se på en skjerm, og de skal gjerne spise raskt. På flere av disse stedene er måltidet enten svært enkelt (knekkebrød med tubepålegg) eller medbrakt, og de ansatte forteller at de ikke ønsker å lage mat, fordi det gjør at de får mindre tid til å være sammen med barna. På andre SFO-er igjen er måltidet et mål i seg selv, og de ansatte forteller om gode samtaler rundt bordet. På slike SFO-er opplever vi at det er mye måltidsglede. Flere av SFO-ene tilbyr også kurs i matlaging. Disse kursene varierer i innhold: Noen fokuserer på at barna skal lære å lage sunne, gode måltider, mens andre i større grad ser på matlaging som en aktivitet i seg selv, og et typisk eksempel er å bake boller. Disse varierende tolkningene av rammeplanen er for det meste i tråd med retningslinjene. Det kan diskuteres om bruk av skjerm under måltidet mens barna må være stille, oppfyller rammeplanens mål om samtale og måltidsglede i forbindelse med spising. Vi mener det er uklart om slik skjermbruk bryter helt med rammeplanen, og anbefaler derfor at disse rådene konkretiseres og tydeliggjøres når rammeplanen skal revideres.

6. Fysisk aktivite og bevegelsesglede

I dette kapittelet vil vi utforske hvordan skolene forstår rammeplanens føringer for fysisk aktivitet og bevegelsesglede. Vi ser også på hvilke hensyn og rammefaktorer som bidrar til å forme tilbudene og legge til rette for den fysiske aktiviteten og bevegelsesgleden, og hvilke interne og eksterne aktører som involveres.

Ifølge rammeplanen skal SFO være en arena for daglig fysisk aktivitet. Videre skal SFO legge til rette for at alle barn får delta i fysisk aktivitet og det man kaller «variert bevegelseslek». Rammeplanen bruker noen av de samme begrepene som ble introdusert i læreplanen for kroppsøving i LK20, som at barna skal «utforske egen kroppslig bevegelse i lek og andre aktiviteter, alene og sammen med andre» (kompetansemål for 2. trinn), og at de skal «utforske og gjennomføre leker, idrettsaktiviteter, danser og andre bevegelsesaktiviteter» (kompetansemål for 4. trinn). Rammeplanen for SFO definerer imidlertid ikke spesifikke utfalls- eller kompetansemål som tilbudet skal føre til. På den andre siden fremhever rammeplanen at bevegelsesglede, særlig gjennom lek og medvirkning, er et sentralt mål for fysisk aktivitet. Bevegelsesglede er ikke et begrep vi gjenfinner i læreplanen for kroppsøving. Videre kan vi heller ikke se at rammeplanen eksplisitt henviser til helsefaglige anbefalinger om at barn og unge skal ha minimum 60 minutters fysisk aktivitet per dag av «variert og hovedsakelig moderat intensitet» (Helsedirektoratet, 2022). Rammeplanen vektlegger i større grad hvordan SFO kan tilrettelegge for fysisk aktivitet gjennom lek, særlig med andre barn, turer i lokalmiljøet og mer organiserte aktiviteter, både egendrevne og voksendrevne. I det følgende skal vi se nærmere på hvordan case-skolene tolker disse føringene i rammeplanen og omsetter dem i praksis.

Tilrettelegging for daglig «utetid»

Studier viser at barn er mer fysisk aktive når de er utendørs og intensiteten er også høyere (Giske, Tjensvoll & Dystad, 2010; Løndal & Bergsjø, 2007). For å ivareta at alle elevene er fysisk aktive, er det vanlig at skolene har definert perioder på dagen med «utetid». Da er alle elevene på skolens uteområder, og ved flere av case-skolene er det ikke i utgangspunktet rom for at de kan velge å være innendørs. «*Da går vi ut, alle sammen, for da trenger de en luftetur*», uttaler en SFO-leder. Dette er i tråd med rammeplanen som spesifiserer at elevene bør kunne være utendørs deler av tiden de er på SFO, hver dag. Blant skolene vi har besøkt er det svært vanlig at de har lekestativer, husker og en bane eller et område hvor elevene kan spille fotball.

Illustrasjon 10 Felles uteområde for SFO og skolen ved en av case-skolene

Flere av case-skolene har også mindre områder med skog der det er kupert og ulendt terreng. Dette tilsier imidlertid ikke at barna også er fysisk aktive, da de selv kan velge om de vil engasjere seg i aktiviteter, og hvilken type aktivitet de vil engasjere seg i når de utendørs. Studier har vist at tilgang til ulike former for utstyr og leker er avgjørende for at barna skal være fysisk aktive når de er ute (Lund & Lødal, 2017).

En leder i SFO beskriver det slik:

Så har vi mye uteleker, da. De er ute og leker hver dag. Vi har i alle fall kjempefne og nye uteleker. (Leder i SFO)

Årstid og klima synes imidlertid å påvirke om barna er utendørs hver dag. En SFO-ansatt beskriver det slik:

Selv om det ikke står skrevet på planen, så vet vi hvordan det blir. Vi vet hvor mye innendørs vi blir. Hvor våte barna blir når det bøtter ned og det regner sidelengs. (...) Og barn som ikke har nok tørre klær til å gå ut på SFO. Da har vi noen planer liggende på lur. (Ansatt i SFO)

SFO-ansatte gir imidlertid også uttrykk for at fint vær kan gjøre at de endrer planene slik at barna kan være mer utendørs:

Når det er fint vær, så forkaster vi den planlagte aktiviteten: «I dag skal alle ut». Vi er gode på å gå ut, så kan vi heller gå inn igjen og gjøre ferdig den aktiviteten etterpå. (Ansatt i SFO)

Ansatte i SFO kan også oppleve at det er utfordrende å finne en balanse mellom å støtte barnas fysiske utfoldelse og å ivareta sikkerheten deres. Ved en case-skole observerte vi for eksempel at SFO hadde tilgang til et stort og variert uteområde med

skogholt, lekestativer, klatrevegg og fotballbane. Barna ble imidlertid bedt om kun å oppholde seg i de delene av uteområdene der de ansatte i SFO kunne se dem. Dette var av hensyn til sikkerheten, fortalte en ansatt, da de ikke kunne ha oversikt over eventuelle skader dersom barna oppholdt seg bak en snøhaug. Dette innebar at barna ikke kunne benytte fotballbanen. Et rikholdig og godt tilrettelagt uteområde kan dermed ha noe begrenset nytte dersom bemanningen ikke oppleves tilstrekkelig til å kunne holde oppsyn med barna på hele området.

Rammeplanen gir stort handlingsrom for hvordan fysisk aktivitet og bevegelsesglede skal ivaretas

Barnas egenstyring og frie lek har stått sentralt i SFO siden ordningen ble innført, og fysisk utfoldelse inngår som et viktig element i dette (Orwehag, 2015; Lund & Løndal, 2017). Dette fordrer at de ansatte ikke bare tilrettelegger, men også inntar en åpen, nysgjerrig og støttende holdning i møte med barnas behov for fysisk utfoldelse (Andersen et al., 2002). Ansatte og ledere vi intervjuet, ga uttrykk for at de forsøkte å tilrettelegge for at barna kunne utfolde seg fysisk så mye mulig. Dette løses på litt ulike måter ved case-skolene. En av skolene har definert fysisk aktivitet – ledet av en utdannet idrettspedagog – som obligatorisk for alle barna én gang per uke. Det samme gjelder for turdagen:

Det eneste vi har satt som obligatorisk, det er den økta i gymsalen med idrettspedagogen. Og turdag på torsdager er obligatorisk. Bortsett fra det så er alt frivillig å delta på. (Leder i SFO)

Lederen beskriver hvordan type aktivitet varierer «fra sport til ulike lekeaktiviteter», men at det «blir jo liksom en gymtime, da». Denne typen voksenstyrte og organiserte aktiviteter kan i større grad sikre at alle barna følger de helsefaglige anbefalingene om minimum 60 minutters fysisk aktivitet per dag av «varierte og hovedsakelig moderat intensitet» (Helsedirektoratet, 2022). Referansen til kroppøving kan imidlertid tyde på at det obligatoriske aktivitetstilbudet er relativt organisert og voksenstyrt.

Bevegelsesglede omhandler barnas opplevelse av fysisk aktivitet, og hvilke tanker, følelser og kroppslige opplevelser de har mens de utfører aktiviteten. Opplevelsen av glede tilsier at aktiviteten er det vi gjerne kaller indre motivert, man gjør aktiviteten for aktivitetens skyld, ikke fordi den skal føre til et bestemt utfall (Deci & Ryan, 2000, 2017). Ifølge Deci og Ryan kan omgivelsene støtte barna på måter som stimulerer

utviklingen av en mer selvbestemt motivasjon for fysisk aktivitet. Dette handler om å støtte barnas psykologiske behov for sosial tilhørighet, for å føle seg kompetente og for å oppleve at de har selvbestemmelse. I våre intervjuer gir ledere og ansatte ofte uttrykk for at de legger vekt på bevegelsesglede når de tilrettelegger for fysisk aktivitet. En leder beskriver det slik:

Det er viktig for meg at alle elevene kommer inn og tenker at «her er det kult, her har jeg lyst til å være. Her har jeg mye å velge mellom».

(Leder i SFO)

Ved de fleste case-skolene legger de til rette for ulike aktiviteter, for eksempel «basing» på et base-rom og klatring i klatrestativ samt mer organiserte aktiviteter som dans og fotball. For det første vektlegger de at aktivitetene skal foregå både innendørs og utendørs, slik at barna i løpet av SFO-dagen også er ute «i frisk luft». For det andre vektlegger de at barna skal blir eksponert for ulike typer aktiviteter, slik at de får erfaringer som kan hjelpe dem til å velge aktivitet ut ifra interesser eller ut ifra behov akkurat den dagen. Denne lederen fremhever barnas behov for mestring og for sosial tilhørighet:

Her er det trygt, og her kan du prøve. Her får du muligheter, og vi skal hjelpe deg – og du kan gjøre det sammen med bestevennene dine.

(Leder i SFO)

Sitatet beskriver hvordan SFO forsøker å legge til rette for at barna gjennom eksponering og støtte kan utvikle en bedre mestringsfølelse. Dette er i tråd med rammeplanen for SFO, som spesifiserer følgende:

«SFO skal fremme barna fysiske og psykiske helse og bidra til at de opplever glede og mestring».

I dette eksempelet handler det om å prøve seg på aktiviteter barna i utgangspunktet ikke mestret, som å klatre i trær:

Jeg har troa på at hvis du lar barna prøve seg og lykkes med noe, så vil de også komme tilbake til noe de ikke lykkes med – for å prøve mer – enn hvis de ikke lykkes med noe. Da har de et bedre selvilde.

«Jeg kan klare det dersom jeg prøver». Sånt prøver vi på SFO:

«Klarte du å klatre i treet? Nei? La det være og prøv igjen i morgen».

(Ansatt i SFO)

Andre case-skoler vektlegger selvvalgt lek og medvirkning i aktivitetstilbud som skal legge til rette for fysisk aktivitet og bevegelsesglede. Aktivitetene skal i det store og hele være valgfrie og lystbetonte. Det gjelder både fri lek og mer organisert aktivitet som ballspill og dans. Denne informanten beskriver det slik:

Elevmedvirkning er viktig. Det står jo i rammeplanen også. Det tenker jeg er helt avgjørende. Men det er jo den balansen, da. De får jo valg, det er ikke sånn at «nå skal vi ...». Det ser vi av erfaring, det funker dårlig. De må få noen valg, men vi legger jo rammene.

(Ansatt i SFO)

Informantene gir uttrykk for at dette er en grunnleggende verdi på SFO og en viktig motvekt til både skole og organiserte fritidsaktiviteter, der mye er bestemt av voksne:

Aktiviteten skal jo egentlig være organisert. Men samtidig vet vi jo at mange som driver med organisert idrett, kanskje gjør de det fordi de synes det er gøy å spille fotball – eller gjør de det fordi alle andre gjør det? Eller står de bare i hjørnet med T-skjorta på? Men her er det virkelig plass for alle. Det er det som er i fokus. Ja, vi driver med basketball, og vi driver med dans. Vi har en dansepedagog her. Men det er felleskapet og de trygge rammene. For det vet man kan være utrygt for mange, at det er mye press. Det kan være press utenifra, og det er det jo ikke her. Det er veldig viktig at de vet det. (Ansatt i SFO)

Fysisk aktivitet som et middel, ikke bare et mål i seg selv

Enkelte ansatte og ledere i SFO gir uttrykk for at de anser ulike aktivitetstilbud som en arena for å bli bedre kjent med barna og skape en god relasjon. Den fysiske aktiviteten er ikke bare et mål i seg selv. En leder i SFO beskriver det slik:

Det er det å kunne bruke disse arenaene for å kommunisere og knytte relasjon til elevene. Det er jo det det handler om. Som han som har basketball. Det med basket er jo der, men han sier at det også er en mulighet til å snakke med dem og bli godt kjent. Og den biten der da, det er jo veldig spennende. (Leder i SFO)

Dette er i tråd med rammeplanen som vektlegger at SFO skal «støtte utviklingen av trygge og gode relasjoner» både mellom personalet og barna og barna imellom. Vi vil senere vise at case-skolene ofte trekker frem skjermtid og det at barna blir inaktive når de er alene hjemme, når de argumenterer for at barna bør fortsette på SFO. I dette tilfellet fremhever lederen i SFO snarere de kreative og sosiale gevinstene ved at barna får spille dataspill på SFO, særlig barn som ellers kan ha lett for å falle utenfor det sosiale fellesskapet:

Minecraft er jo et samarbeidsspill, det er det som er så fint – for det er jo et veldig sosialt spill. De er jo i verdener sammen og bygger og planlegger. Det er jo helt rått. Jeg blir helt imponert når jeg ser hva de får til. Det er også veldig fint for de som kanskje strever litt sosialt, og som man ser forsvinner litt. Det blir sosialt på en annen måte når de sitter med et kreativt spill. Det er veldig fint å se. (Leder i SFO)

Rammeplanen omtaler bruk av digitale ressurser i SFO og spesifiserer at dette må skje «på en hensiktsmessig og forsvarlig måte og slik at det kan stimulere barn til utforskende, kreativ og skapende samhandling». Sitatet ovenfor tyder på at denne case-skolen har lagt til rette for at barna kan spille et spill som bidrar til nettopp kreativitet og skapende samhandling, og det tyder dessuten på at spillingen bidrar til å inkludere barn som lett kan falle utenfor sosialt, særlig i andre aktiviteter eller fri lek. En ansatt ved en annen case-skole fremhever også at tilbud om fysisk aktivitet kan inkludere barn som av ulike årsaker ikke benytter organiserte tilbud på fritiden:

Man ser jo at de som er her mye, de som bruker tilbudet fullt ut, det er de som ofte ikke har disse organiserte aktivitetene utenom, med eksterne. De ser at denne fellesskapsfølelsen og det å være med trygge voksne er viktigere for dem. Og det er på en måte det vi har fokus på også. (Leder i SFO)

Begge disse sitatene tyder på at ansatte og ledere ved SFO kan innta en pragmatisk holdning til hva slags aktivitet som tilbys, da formålet med aktiviteten er å bidra til inkludering av barn som lettere faller utenfor sosialt eller på fritiden. Dette gjelder både tilbud som øker fysisk aktivitet, og tilbud som primært kan betegnes som stillesittende, som dataspill. Det at det er voksne som legger til rette for aktiviteten og rammer den inn, fremheves som viktig for at den faktisk skal fungere inkluderende. Kompetansehevede tiltak for bruk av nye teknologier og inkludering av barn med

behov for særskilt tilrettelegging er fremhevet som spesielt relevant av både ledere og ansatte i SFO (Sjøvold et al., 2022). Rundt halvparten av de ansatte som deltok i spørreundersøkelsen, oppga at de savnet kompetanse på disse områdene, mens kun en firedel opplevde at de ikke hadde tilstrekkelig kompetanse på området «fysisk aktivitet og bevegelsesglede».

I andre tilfeller ser vi at også andre mer praktiske hensyn kan være en av drivkreftene for at aktivitetstilbudet er mest mulig på barnas premisser. En ansatt gir uttrykk for at de har et stort handlingsrom når det gjelder å sette i gang aktiviteter etter rammeplanens føringer for fysisk aktivitet og bevegelsesglede:

Setter du opp en aktivitet, så krysser du av på det meste. Hovedfokuset er at barna skal være interessert. At de liker hva vi holder på med, og at det reduserer trykket på basen. Dersom jeg er på basen til fjerde trinn, så skal jeg ha et såpass bra opplegg at det tiltrekker seg barn slik at det merkes på resten av basen. Sånn at det ikke er seksti stykker nede på basen som står i kø for å spille «Mario cart», eller biljard eller tegne – eller hva det nå enn måtte være.

(Ansatt i SFO)

Informanten gir uttrykk for at det å opprette aktivitetstilbud som oppfyller føringene i rammeplanen, er uproblematisk. Det er mer praktiske forhold som definerer om tilbudet er vellykket eller ei. Denne informanten gir uttrykk for at det viktigste er å vekke interesse hos et optimalt antall barn fordi man på den måten kan sørge for at barna fordeles godt i ulike rom og på ulike aktiviteter. Dette er en problematikk vi gjenfinner i mange av case-skolene, og det skal vi se nærmere på i neste del.

Rammebetingelser for fysisk aktivitet og bevegelsesglede

For skolene handler tilrettelegging for fysisk aktivitet og bevegelsesglede ofte om lokaler og fasiliteter. Blant case-skolene er det ikke uvanlig at særlig førstetrinnet, men også andretrinnet, benytter klasserom som SFO-lokaler. Dette synes særlig å være styrt av to hensyn. For det første opplever SFO ofte at de ikke har tilstrekkelig med egne lokaler, og at de derfor er nødt til å benytte klasserom. For det andre er klasserommene på førstetrinnet allerede utstyrt slik at de er bedre tilrettelagt for lek.

Så vi har jo sambruk av lokale på førstetrinn. Vi bruker jo felles lekerom og baserom. Vi har brukt siste året på å lage gode lekemuligheter og der vi har stasjoner med faste leker på faste steder. For at ungene skal kjenne det igjen, og at det skal være oversiktlig. Og så har vi også hatt en blind elev som har hatt veldig godt av det, da. Vi har hatt god kontakt med lærerne og funnet ut hva som er det beste for ungene med tanke på hva de har ønsker om på skolen. De har veldig mye lek i første klasse. Derfor disponerer vi et baserom med lekekjøkken og store spisebord og kjøkken som vi bruker. Og så har vi spillmuligheter og en liten lunsjavdeling. (Leder i SFO)

Denne informanten beskriver at skolen valgte å etablere en base med fokus på friluftsliv på grunn av lokalene SFO hadde til rådighet:

Jeg fikk jobb i et prosjekt der vi skulle starte en friluftsbase på SFO. Det var veldig mange elever, og det var ikke så store lokaler – så vi hadde behov for å få veldig mange ut. Så da starta jeg med det. Naturbasen kalte vi det. (Leder i SFO)

Igjen ser vi hvordan praktiske hensyn blir en medvirkende faktor til at det etableres et tilbud om fysisk aktivitet og bevegelsesglede.

Aktivitetstilbud kan ofte bli personavhengige

De aller fleste case-skolene legger tydelig vekt på å tilrettelegge for fysisk aktivitet og bevegelsesglede. Enkelte skoler har bevisst rekruttert ansatte med høyere utdanning innen fysisk aktivitet. En leder i SFO beskriver seg slik:

Jeg har en bachelor i idrett og samfunnsvitenskap, den er veldig bred. Det synes jeg har vært ganske nyttig med tanke på hva jeg har gjort her på SFO. Spesielt det med fysisk aktivitet synes jeg er spennende, da. Det har jo fått en større plass på SFO og på skolen. Det har vi stort fokus på her. (Leder i SFO)

Informanten gir uttrykk for at utdanningen har vært relevant og kommet til nytte i arbeidet på SFO. Dette kan vi tolke dithen at fagkunnskapen fra studiet har latt seg anvende i praksis på SFO, og at vedkommende har fått muligheten til å anvende

kompetansen til å utvikle tiltak som legger til rette for fysisk aktivitet. Lærere med utdanning innenfor kroppsøvningsfaget kan også representere en aktuell samarbeidspartner med kompetanse innen fysisk aktivitet. På spørsmål om hvordan SFO samarbeider med kroppsøvningslærerne ved skolen, svarer en leder i SFO:

Det synes jeg er veldig fint her nå. Vi har fysak-lærer på SFO og så har vi en fysak-lærer på skolen. De samarbeider veldig godt om innkjøp av utstyr og hele den biten der med å organisere det og dele på ting. (...) Vi har litt ekstra som vi kan kjøpe inn for. Det er viktig at hver gang vi skal starte med noe nytt, så må det være nok utstyr, og det må være på plass. Ellers mister elevene interessen.

(Leder i SFO)

Det er imidlertid ikke vanlig at case-skolene har etablert et slikt samarbeid. De henter kompetanse primært fra egne ansatte og lener seg på den formalkompetansen eller realkompetansen disse har. De fleste forsøker å styrke kompetansen innen fysisk aktivitet og bevegelsesglede ved å rekruttere sine egne ansatte:

Vi har en baseleder som er utdannet gymlærer, og som har ansvaret for fysisk aktivitet. Han har jo sin lille gruppe med ansatte som liker det, ikke sant. Du må like å være i gymsalen og du må like å holde på med dette her. Så han står for det. Plassen hans er full av utstyr og slåball og hele den biten der. (Leder i SFO)

Det er et gjennomgangstema i intervjuer med ledere at selv om formell kompetanse innen fysisk aktivitet er attraktivt, erfarer de at det er vel så viktig at vedkommende har egeninteresse av og lyst til å drive med en aktivitet. Da det ofte er relativt stor gjennomtrekk i personalet, særlig blant de yngste, påvirker dette også kontinuiteten på tilbudene og hva slags type tilbud SFO iverksetter. Når det gjelder fysisk aktivitet og bevegelsesglede, er det ikke tydelig om skolene og ledelsen i SFO har definert en satsing over tid – og om de har definert en satsing uavhengig av den kompetansen de har til rådighet i personalet. Dette behøver ikke være et tegn på lav kvalitet, da det også tilfører fleksibilitet og en utprøvende holdning der både barna og de ansatte medvirker.

Alt er lov. Jo bredere og særere, desto bedre. Jeg hadde et intervju her engang med en dame som var utdannet klovn – det er sånn midt i

blinken. Men det var for en turnstilling, fordi vi hadde turn, så hun traff liksom ikke helt der. Vi måtte bare treffe henne da jeg leste CV-en hennes. Her skal man virkelig få lov til å drive med noe man liker, for det smitter over på barna også. Barn kan du egentlig få til å gjøre hva som helst så lenge man er motivert som ansatt og brenner for det du holder på med – da får du dem med. Så det er det vi er opptatte av her – her kan du gjøre hva enn du kan. (Leder i SFO)

Informanten fremhever variasjon og nyskapende former for aktivitetstilbud som en tydelig kvalitet ved SFO. I likhet med andre informanter ser han også på det personlige engasjementet og interessefeltet som vel så viktig som mer formell kompetanse. Andre ønsker å rekruttere studenter som er i begynnelsen av et relevant studieløp, og som skolen derfor kan forvente å beholde som ansatt i noen år fremover. Dette kan dreie seg om både lærerutdanning, barnevernspedagogisk og idrettsfaglig utdanning, da vedkommende trolig vil jobbe som assistent både på skolen og på SFO.

Hvorfor og hvordan demmer vi opp for frafall fra SFO på tredje og fjerde trinn?

Både ansatte og ledere i SFO fremhever barnas mulighet for sosial interaksjon og fysisk aktivitet som de viktigste argumentene for at barn på tredje og fjerde trinn bør fortsette på SFO. Dette begrunnes gjerne med at alternativet er at barna går hjem og sitter alene foran en skjerm.

For det første så går de ikke hjem, som jeg tror veldig mange gjør, og setter seg foran en skjerm frem til middag. Her er de sammen med andre og leker på tvers av trinn. Pluss at vi prøver å legge til rette, så de har mye å finne på og at det er noe som passer for alle. At de kan komme inn i rommet og tenke at «her vil jeg være». Det syns jeg er viktig. (Leder i SFO)

Case-skolene utdyper hvordan de aktivt arbeider for å finne aktiviteter som skal appellere til de største barna, og på denne måten hindre frafall. Dette synes også å være motivert av at frafall reduserer inntekter, noe som gjør bemanningen lavere og mindre fleksibel. Det er også vanskeligere å tilby varierte aktiviteter til en liten gruppe barn, noe som igjen kan forsterke frafallet. For å motvirke frafall henvender

SFO seg til både barna og de foresatte:

Elevene synes det er ganske fint å være her. De blir jo knyttet til ansatte og elever på trinnet. Og så synes foreldrene det er ganske fint å ha barna sine her. At de ikke går hjem selv. De er jo litt ... jeg vet ikke ... de setter seg sikkert foran PC-en. Men her er de i en ramme med trygge voksne. (Ansatt i SFO)

En leder i SFO beskriver hvordan det å få flere barn fra fjerde trinn til å fortsette på SFO har vært et satsingsområde ved skolen:

Jeg har vært på foreldremøter og drevet reklame. SFO er jo alternativet til skjermtid hjemme. Foreldrene kan ha en formening om at elevene skal hjem og gjøre lekser, ta ut av oppvaskmaskinen og rydde rommet sitt eller leke med venner. Men stort sett så kommer de hjem og setter seg foran en skjerm. (Leder i SFO)

Bruk av skjerm og ulike former for dataspill fremheves gjerne som ulempen ved at barna går rett hjem etter skolen og ikke fortsetter på SFO. Som nevnt er dataspill imidlertid også en aktivitet de legger til rette for på SFO for å gjøre tilbudet mer attraktivt, særlig for barna på tredje og fjerde trinn:

Vi mener at de har det bedre ved å være her. Derfor prøver vi å gjøre det så attraktivt som mulig, med diverse aktiviteter. Fjerde trinn har et eget rom på andre siden som bare er deres, hvor de har Playstation, og som vi har innredet litt kult, da. (Leder i SFO)

Det er case-skoler der ansatte og ledere beskriver hvordan de endrer SFO tilbudet som er rettet mot fjerde trinn, for å gjøre tilbudet mer attraktivt for denne målgruppen, blant annet ved å samarbeide med en lokal fritidsklubb:

De har tilgang til en klatrevegg, blant annet, i gymsalen rett over. Og så arrangerer vi en del turer, overnattingsturer. Det starter vi med i høstferien når vi har ungene, at de har en høsttur. Og da er det oppe i (navn på vann) med kajakk og forskjellige aktiviteter der. Vi starter med overnattingstur, og så avslutter vi med overnattingstur. Det har vi gjort hvert år. Det er oppe i klatreparken. (...)

Det er liksom belønning til de som har stått i fjerde trinn hele tiden - at de blir med opp der. (Leder i SFO)

Når informantene beskriver hvordan det tilrettelegges for fysisk aktivitet og bevegelsesglede på SFO, så tilpasser de ofte denne tilretteleggingen etter de foresattes forventninger til og vurderinger av tilbudet.

Klubben er jo drevet på en annen måte. Det er jo sånn litt fritidsklubb. Vi ser at det er noe vi må ha. Med en gang det blir SFO-SFO, blir det litt annerledes. Det er derfor vi kaller den Klubben, da, og den biten der, da. Det er litt sånn, hvis man ser litt nærmere på det, så det er litt begge deler. Begge har et ønske om det. Foreldrene synes det er godt og trygt og fint. Elevene synes det er gøy å være her. Og så er det klart at aktivitetstilbudet er litt annerledes der enn på første trinn for eksempel. Hvor det handler mer om trygg rammeomsorg. Det er modellen vår her og. At aktivitetstilbudet her knepper seg opp jo eldre du blir. Det er litt sånn strategisk også for å beholde elevene her. (Leder i SFO)

Hva skaper variasjon i tilbudet om fysisk aktivitet og bevegelsesglede?

Til slutt ser vi nærmere på om lokale, kontekstuelle forhold kan forklare noe av den variasjonen vi finner mellom skolene i datamaterialet. De syv case-skolene befinner seg i to ulike deler av landet, og barna er naturlig nok ute større deler av dagen når været er fint, og det ikke er vinter. Noen av skolene ligger i befolkningstette områder i større byer, andre i mer landlige villastrøk. Det er også forskjeller mellom case-skolene når det gjelder tilgang til turmuligheter og idrettsanlegg i nærmiljøet. Alle case-skolene vektlegger imidlertid daglig utetid. Det er en viss forskjell i de uteområdene SFO disponerer på skolene. Noen case-skoler har store og varierte uteområder som tilrettelegger for ulike aktiviteter, både egeninitierte og voksenstyrte.

Enkelte skoler har mindre uteområder med færre muligheter til fysisk aktivitet. Disse synes til en viss grad å kompensere for dette med flere voksenstyrte aktiviteter i gymsal og lignende. Det er imidlertid ikke vårt inntrykk at disse skolene i større grad har inngått samarbeid med nærliggende idrettslag. Denne typen samarbeid synes å være knyttet til forståelsen av hva SFO skal være, og det verdigrunlaget – eller den strategien – ledelsen og de ansatte på SFO har blitt enige om. Noen case-

skoler verdsetter samarbeid med eksterne aktører som idrettslag, instruktører og videregående elever. Andre ønsker å være en motvekt og et alternativ til organiserte og gjerne prestasjonsorienterte tilbud som idrett. Dette handler også om den formalkompetansen og erfaringsbaserte kompetansen innen fysisk aktivitet og bevegelsesglede som SFO har tilgang på gjennom personalet eller klarer å tiltrekke seg gjennom rekruttering. Tilbudene og tilretteleggingen tilpasses i stor grad til det som personalet kan eller ønsker å sette i gang av aktiviteter, kombinert med ønsker fra barna selv.

Videre består datamaterialet vårt av noen få skoler med aktivitetsskoleordning, ikke SFO. Vi finner imidlertid ikke noen tendenser til at tilbudet om og tilretteleggingen for fysisk aktivitet og bevegelsesglede er tydelig annerledes på grunn av dette.

Oppsummering

Ifølge rammeplanen skal SFO være en arena for daglig fysisk aktivitet. Videre skal SFO legge til rette for at alle barn skal få delta i fysisk aktivitet og det man kaller «varierte bevegelseslek». I motsetning til læreplanverket for kroppsøving fremhever rammeplanen for SFO at bevegelsesglede, særlig gjennom lek og medvirkning, er et sentralt mål for fysisk aktivitet. Vårt inntrykk er at alle case-skolene vi har besøkt, vektlegger både fysisk aktivitet, fysisk lek og bevegelsesglede, og at måten de vurderer og legger til rette for dette på, er i tråd med rammeplanens føringer. Samlet sett gir intervjuene et inntrykk av SFO-tilbudene ivaretar barnas behov for fysisk aktivitet og bevegelsesglede – enten ved å tilrettelegge for fri lek eller ved å ha voksenstyrte aktiviteter som basketball, fotball og dans. Det tegner seg et bilde av at mulighetene for fysisk aktivitet og bevegelsesglede ofte bestemmes av tre forhold:

- de fysiske fasilitetene innendørs, på skolens uteområder og i nærmiljøet
- barnas egne ønsker og interesser
- den formelle og særlig erfaringsbaserte kompetansen til de ansatte i SFO

Ledere og ansatte ved case-skolene henviser stadig til at rammeplanen foreskriver en høy grad av medvirkning og selvbestemmelse i fysisk aktivitet og bevegelsesglede. De er opptatt av at aktivitetene skal være selvbestemte og lystbetonte for barna, og at SFO skal være en motvekt til skolen og for eksempel idretten, der barna i større grad vurderes etter presentasjoner. Case-skolene drifter imidlertid SFO-tilbudet innenfor økonomiske og fysiske rammer som medfører at de også vektlegger andre hensyn.

Tilbudet om fysisk aktivitet, fysisk lek og bevegelsesglede skal gjøre det attraktivt for både barna og de foresatte at barna fortsetter på SFO også når de er gamle nok til å gå hjem fra skolen selv. Dette er viktig for skolens inntekter fra SFO og dermed også for SFOs bemanning og aktivitetstilbud. Dessuten opplever enkelte case-skoler at lokalene, særlig innendørs, ikke egner seg for at alle barna skal være inne samtidig. Attraktive aktiviteter som barna har lyst til å delta på, kan således bidra til at de fordeler seg jevnere på skolens inneområder og uteområder. Rammeplanen gir ingen anbefalinger om den fysiske aktivitetens varighet, intensitet eller hyppighet, slik vi for eksempel finner i Helsedirektoratets nasjonalfaglige råd for fysisk aktivitet. Inntrykket er at case-skolene i varierende grad er oppmerksomme på disse anbefalingene, og at de aktivt forsøker å oppfylle dem når barna er på SFO. De tolker også føringene i rammeplanen for SFO som vide, og de oppfatter det slik at planen gir et stort handlingsrom. Utvalget vårt omfatter case-skoler som har ansatte med idrettsfaglig utdanning, eller som samarbeider med eksterne aktører som har denne kompetansen. De vektlegger ofte personlig egnethet, engasjement og erfaringsbasert kompetanse i en bestemt type idrett eller fysisk aktivitet når de skal rekruttere ansatte til SFO. Dette kan også skyldes at det ikke er så mange søkere med formell kompetanse på feltet.

7. SFOs verdigrunnlag – hva skal SFO være ifølge informantene?

I dette kapitlet ser vi nærmere på hvordan ansatte og ledere snakker om hva SFO skal være. Hva er de viktige verdiene i SFO ifølge informantene, og hvordan sammenfaller disse oppfatningene med verdigrunnlaget i rammeplanen? Hvordan samsvarer SFOs verdigrunnlag med kommunenes og skolenes arbeid? Innebærer den nye rammeplanen noen spenninger mellom lokale planer og mål for SFO og nasjonale føringer? Hvordan løses eventuelle spenninger?

Rammeplanen legger vekt på barndommens egenverdi, trygghet, omsorg, trivsel, mangfold, inkludering, skaperglede, engasjement, utforskertrang, demokrati, fellesskap og bærekraftig utvikling. Vårt inntrykk er at dette er et verdigrunnlag som informantene i stor grad kjenner seg igjen i, og som kommer til uttrykk når de snakker om sin nåværende praksis. Nedenfor belyser vi hva informantene trekker frem når de snakker om hva SFO skal være.

Et sted for trygghet, trivsel og mestring

Når vi spør hva som er den viktigste oppgaven til SFO, er trygghet og trivsel to verdier som trekkes frem. To av de ansatte vi har intervjuet, svarer følgende:

En god og trygg plass der de trives, kan utvikle seg som mennesker. Være sammen med andre hvis de vil, trekke seg tilbake hvis de vil det. Alt etter dag og form. (Ansatt i SFO)

En arena for å være trygg. Vennskap. Slippe å strekke seg etter uoppnåelige ting eller være bedre. Gi dem en god psykisk ballast. (Ansatt i SFO)

De to informantene er enige om at trygghet er en viktig verdi i SFO-hverdagen. Videre ser vi at begge legger vekt på at opplegget skal kunne tilpasses den enkelte uten fokus på prestasjon. Her kommer aktivitetstilbudet inn i bildet som et virkemiddel for å støtte opp om verdiene. En leder forteller at om trygghet og trivsel er på plass, så «er man på god vei», uavhengig av aktivitetstilbudet:

Uavhengig av hvor bra tilbud du har, trives de og er trygge her, så er man på god vei. Så kan man også snakke om bredde i aktivitetstilbud, som også er viktig for oss. Men det kommer liksom i den andre rekken, da.» (Leder i SFO)

Samtidig blir det tydelig at aktivitetstilbudet er viktig for å stimulere til mestring og utvikling, noe informanter trekker frem som en viktig verdi ved SFO. På spørsmålet om hva som er den viktigste oppgaven til SFO, svarer en av de ansatte at det er å skape en artig og trygg hverdag for barna. Den ansatte forteller om minner fra egen SFO-tid og en mestringsopplevelse ved å lage en kniv i SFO-tiden. For den ansatte er det tydelig at tilbudet man legger opp til i SFO, kan stimulere til mestring, og at dette er en viktig oppgave for SFO. En annen informant beskriver det slik:

*Å hjelpe barn å lære å kjenne seg selv. Hjelp dem med å utvikle seg selv. Både sosialt og (...) aktivitetmessig. Hvem er jeg, og hva liker jeg?
(Ansatt i SFO)*

Noe annet enn skole

En informant er bevisst på at SFO er et fristed fra «læringstrykket» i skolen, samtidig som dette ikke betyr at det ikke er læring i SFO. Denne lederen i SFO reflekterer over at SFO-hverdagen er «et lite fristed i en tilrettelagt barneverden», sammenlignet med en skolehverdag med høyt læringstrykk:

Vi har lærere her som sa at det er ikke noe læring i sandkassa, det er bare lek. Men kan du litt om lek, så vet du hvor mye læring som ligger i det. (Leder i SFO)

Sitatet reflekterer det samme inntrykket som vi har belyst i kapittel 5: De ansatte er opptatt av å verne om lekens plass i SFO, og de legger vekt på at valgfriheten i SFO skaper en annen deltakelse og kreativitet fra elevenes side enn det man kanskje opplever i skoletiden. I sitatet nedenfor beskriver en ansatt betydningen av at SFO har andre rammer enn skolen:

Det er ikke uvanlig at en elev kanskje sliter på skolen. Men når de dukker opp på SFO, så fungerer det ganske bra. Og da tenker jeg at SFO har vært på sitt aller beste. Hvis man greier å få en slik

situasjon. For da er det tydelig at hva enn rammer og strukturer man skaper på SFO, tillater litt andre muligheter man har på skolen. Som man kanskje kan ønske at man hadde på skolen også. (Ansatt i SFO)

Det er tydelig at den SFO-ansatte mener at rammene på SFO passer enkelte elever bedre enn rammene på skolen, og at det er viktig at SFO er noe annet enn skole.

Som vi var inne på i kapittel 3, er likevel SFO og skolen tett og uløselig koblet sammen, særlig når man ser disse arenaene fra barnas og foreldrenes perspektiv. SFO og skolen holder stort sett til i samme hus, og foreldre forventer samkjøring og kommunikasjon mellom arenaene, noe som ikke alltid er tilfellet i praksis. Dette kommer også frem i intervjuene med lærerne. De innrømmer selv at de har manglende kjennskap til hva som foregår på SFO, men sier at de skulle ønske seg mer kontakt når de tenker over det. De oppgir flere grunner til dette, blant annet koordinering av tema mellom de to arenaene gjennom året, men et særlig interessant aspekt, som fører oss til neste avsnitt, er vektleggingen av hvordan SFO og skolen kan samarbeide om å være en helhetlig arena for barn med ekstra utfordringer. En ansatt i skolen sier det slik:

Ja, også er det det at de kan jo si at den her eleven oppfører seg helt annerledes på SFO enn i klasserommet, for eksempel. Hva gjør det? Hvorfor er det sånn? Vi ser jo ikke det i hele tatt. Den delen på SFO, der fungerer kanskje eleven kjempebra. Skaper venner. Og så er det problematisk i klasserommet. Så hvorfor er det sånn? Da er det veldig til hjelp med det samarbeidet der. (Ansatt i skolen)

Læreren etterspør kontakt og samarbeid for å skape et helhetlig opplæringstilbud og en helhetlig skoledag for eleven. Og sitatet viser også hvordan dette kan understrekes som viktig uten at man går inn i den mer politiske diskusjonen om heldagsskolen.

Foresatte som «kunder» av SFO

I motsetning til skolen er SFO et valgfritt tilbud som de foresatte betaler for. Dette medfører (som vi også har vært inne på i kapittel 3 at både ledere og ansatte ved SFO i større grad vil markedsføre tilbudet og tilpasse det til elevenes og de foresattes ønsker. Samtidig er det ofte slik at foreldre ikke vet mye om SFOs tilbud i det daglige eller hvordan SFOs områder og arenaer er utformet. En leder i SFO sier:

Jeg hadde en forelder her i forrige uke som synes at det var så kjedelig med den asfalten som går rett ut i veien. Da sa jeg: «Men har du vært bak? Vi har et stort område bak.» Nei, de hadde de ikke, og da de kom tilbake, så sa de «wow». Der var det klatrestativ og husker og et skogsområde hvor elevene kunne leke masse. (Leder i SFO)

En SFO leder beskriver også hvordan de iverksatte et nytt aktivitetstilbud fordi de oppdaget at de foresatte var misfornøyde med et eksternt tilbud i lokalmiljøet:

*Det var et eksternt tilbud, men foreldrene var ikke fornøyde.
Da sa vi: Da må vi ha dette her. (Leder i SFO)*

Dette gjaldt et tilbud om taekwondo der SFO stilte med egen instruktør og tilbød drakter og gradering. At det fantes en kvalifisert instruktør i skolens personale, gjorde det mulig å opprette et konkurrerende tilbud av den samme idrettslige kvaliteten som tilbudet utenfor SFO. Noen case-skoler fremhever betydningen av at SFO også skal være et alternativ – og en motvekt – til organisert idrett.

En leder i SFO gir uttrykk for at de har «gått til kamp mot eksterne, slik som fotballakademier»:

Vi tenker at det er bedre å være her. Det er enklere for foreldrene også. Her kan de få gjort alt innenfor klokken fem uten å betale for noe mer. Og så ser vi jo også at det er ganske stort press utenom også. Dette med de eksterne aktiviteter: «Du skal spille fotball. Og du skal gå på art. Og du skal drive med det og det.» Vi mener at vi kan tilby mye av det samme, og så har vi høyt fokus på det med felleskap og det sosiale. Det har en viktig plass her. (Leder i SFO)

Samlet sett gir våre intervjuer et bilde av at SFO ønsker å være en arena der barnas opplevelse av trygghet, glede og selvbestemmelse skal være førende for hva de gjør. Ulike former for resultatoppnåelse kommer ofte i andre rekke, enten det dreier seg om aktiviteter som understøtter skolefag og læring, eller om aktiviteter som innebærer idrettslige ferdigheter. For SFO-ene har et attraktivt tilbud også en klar sammenheng med økonomien. En SFO-leder vi har snakket med, beskriver det slik:

Jeg som leder for aktivitetsskolen tenker jo også selvfølgelig penger. Det er et sørvisyrke. Foreldrene betaler for en tjeneste og hva kan vi tilby. Det handler jo også om at hvis du har et veldig godt tilbud, så er det flere som er der. Så det henger jo sammen. (Leder i SFO)

Sitatet viser at hvis SFO har et attraktivt innhold, vil flere bli med, noe som igjen påvirker hva SFO kan tilby. Dette går tilbake til diskusjonen vi var inne på i kapitlet om balansen mellom styrt aktivitet og fri lek, og til diskusjonen om å tilpasse seg både barnas og foreldrenes ønsker. På en annen skole snakker ledelsen om at det er viktig å være nysgjerrig på hvordan barna oppfatter tilbudet, slik at man kan konkurrere med alternativet, som gjerne er å dra hjem for å sitte foran en skjerm:

Så vi snakker litt om ... hvis noen kommer hjem og sier «ah, det er så kjedelig å være på SFO». Så er det noe ... stopp litt og hør hva som ligger i det, da. Fordi veldig ofte så har de lyst til å gå hjem til en iPad. Og vi kan jo ikke konkurrere mot en iPad på den måten. Men allikevel så er det noe med det tilbudet vi har. (Leder i SFO)

Det er kjempeviktig. (...) Det er jo det økonomiske aspektet, da. Men det er klart, har man en halv plass, så har man ettermiddagsplass eller man har inntil tolv timer som man kan disponere egentlig sånn som man vil, da. Og når man ... man kommer jo ganske langt med det. Når man er på en måte to timer her om dagen, så er det i hvert fall noe, da. Det er litt reklame. (Leder i SFO)

Informanten ser det som essensielt at SFO lager et tilbud som er attraktivt for barna. Til tross for at det også kan være foreldrenes økonomi som er årsaken til at barnet ikke deltar på SFO, ser informanten det som god «reklame» dersom barna får være med på SFO noen timer om dagen.

En inkluderende arena

Det inkluderende aspektet trekkes også eksplisitt frem som en viktig verdi for SFO:

Jeg tror en av SFOs viktigste oppgaver, sånn som jeg ser på det, er det inkluderende aspektet ved det. At det er en arena som er det for absolutt alle. Og som skal være tilpasset absolutt alle, og alle skal ha lik mulighet til å delta. Og jeg tror premissene og verdiene for grunnmuren, som igjen finnes i rammeplanen. Gir veldig mye rom til at alle kan delta. (Leder i SFO)

Det er interessant å se i sitatet at informanten først og fremst oppfatter inkludering som en viktig oppgave for SFO, og at rammeplanen underbygger dette – ikke omvendt.

Ut fra intervjuene ser det ut til at informantene har et relativt vidt inkluderingsbegrep, med fokus på at SFO skal være en arena hvor alle kan delta. Ansatte forteller at de er bevisst på inkludering, og de jobber med dette på ulike måter. For eksempel har de på den ene skolen vi har besøkt, organisert lekegrupper som de ansatte på SFO også kan legge opp til at barna leker i, sånn at alle har noen å være sammen med. Andre informanter fra SFO forteller at de tilrettelegger for barn fra familier med dårlig økonomi, og at de legger til rette for avgiftsfrie plasser.

SFO sammenlignes også med skolen som en arena hvor det er større rom for å være seg selv. En leder i SFO har en oppfatning av at det i noen grad er lettere å klare seg med ordinær bemanning i SFO enn i skolen. Informanten forklarer at selv om en elev har en assistent med seg i skoletiden, er det ikke nødvendigvis en assistent med på SFO. Likevel oppfatter informanten at det fungerer greit i SFO-tiden. Informanten forklarer dette med at det er større frihet til at barna kan velge selv i SFO, og at man derfor i stor grad kan imøtekomme barnas initiativ:

Med hensyn til skolen og SFO så er det rom for å være deg selv på SFO. A4-ramma skal være utrolig stor, nesten uendelig. Alle skal få plass der. (Leder i SFO)

Lederen understreker også at arbeidet de har gjort med relasjonsbygging i SFO, bidrar til at relasjonsbyggingen fungerer på en god måte. Lederen tror imidlertid

ikke at rammeplanen har hatt noe direkte påvirkning på hvordan de jobber med inkludering. Likevel ser vi at en annen informant viser til rammeplanen når man snakker om verdigrunnlaget og inkludering. Informanten forteller de ansatte i SFO er bevisst på at aktivitetene som gjennomføres i SFO, skal være inkluderende og fremme selvbilde og mestring. Dette sees som en kontrast til organisert idrett:

Igjen, rammeplanen og verdigrunnlaget vårt ... Det skal være inkluderende. Det står i temaområdet «fysisk aktivitet». At det skal fremme selvbilde og mestring. Det står ikke dritt om du skal vinne. Eller at du skal konkurrere i en serie. Eller at vi skal drive med spillutvikling. Det står ikke noe om det. Det står at du skal føle deg bra med å bevege kroppen. Og det tror jeg er ekstremt viktig som en motvekt. (Leder i SFO)

Informanten ser her sammenheng mellom et aktivitetstilbud som ikke er prestasjonsfokusert, og inkludering. SFOs aktivitetstilbud skal være en mestringsarena som legger opp til fysisk aktivitet for alle.

Bærekraftig utvikling, demokrati og fellesskap

Rammeplanen skriver følgende om bærekraftig utvikling i kapittelet om SFOs verdigrunnlag:

(...) omfatter sammenhengen mellom sosiale, økonomiske og miljømessige forhold. SFO skal støtte opp under verdier, holdninger og handlinger som fremmer en bærekraftig utvikling. SFO skal støtte barna i å utvikle naturglede og i å ta vare på seg selv, hverandre og naturen. SFO skal oppmuntre barn til å reflektere og handle etisk og miljøbevisst, vise solidaritet og ta veloverveide valg.

(Forskrift om rammeplan for skolefritidsordningen, 2021)

Færre av de vi har snakket med, trekker frem bærekraftig utvikling som overordnet verdi. Enkelte av informantene forteller imidlertid at bærekraft er et tema de har hatt fokus på gjennom «temauker», andre at de ønsker mer fokus på dette på sin SFO, og at de gjerne skulle hatt en ansatt med ansvar for dette, slik de har ansatte med ansvar for temaer som fysisk aktivitet.

Hvordan og hvorvidt SFO-ene og ledelsen ved SFO har bærekraftig utvikling som et sentralt og overordnet fokus eller eventuelt har fått et større fokus på dette som følge av rammeplanen, er noe som det vil være naturlig å utforske videre.

En annen viktig verdi i rammeplanen er demokrati og fellesskap, som informantene ikke setter direkte i sammenheng med spørsmålet vårt om hva SFO skal være, men som det er tydelig at flere av SFO-ene har som fokusområde. Vi har i tidligere avsnitt vist ulike eksempler på hvordan SFO-ene er opptatt av inkludering og deltakelse for alle. Vi har også sett at flere SFO-er er bevisst på hvor viktig det er at barna får være med på å velge aktiviteter. Demokrati og fellesskap ser altså ut til å være underliggende verdier for SFO-ene, noe de jobber aktivt med å tydeliggjøre i sin egen praksis.

Et viktig verdidokument

Gjennom intervjuene er det tydelig at rammeplanen i stor grad er et «verdidokument» som gir felles retning til arbeidet i SFO. Dette poenget henger delvis sammen med den statushevende effekten av rammeplanen og anerkjennelsen av SFO som arena, som vi diskuterte i kapittel 3. En av SFO-lederne vi har snakket med, beskriver hvor viktig det er at SFO som aktør blir anerkjent på nasjonalt nivå. I kommunen hvor denne lederen jobber, har det allerede eksistert lokale planer for SFO-arbeidet, og lederen mener derfor at rammeplanen ikke er avgjørende for det praktiske arbeidet:

Vi hadde planene som vi kanskje trengte. Men jeg føler at det er en litt sånn anerkjennelse av viktigheten til SFO. (Leder i SFO)

Lederen sier likevel hvor viktig det er at planen inneholder verdigrunnlaget og menneskesynet SFO-ene skal jobbe etter, og lederen ser den nasjonale rammeplanen som en oppsummering av elementer man må forholde seg til og ha fokus på i SFO.

På den ene siden kan man argumentere for at den nasjonale rammeplanen er så vid at den i liten grad påvirker innholdet i SFO. På den andre siden blir det tydelig hvordan dette gir rom for lokal tilpasning og operasjonalisering ut fra SFO-enes kontekst. En leder i SFO er tydelig på hvordan rammeplanen kan være viktig for å gi en «innføring» i hva SFO dreier seg om, særlig for SFO-er «som kanskje strever litt», eller nyoppstartede SFO-er. En annen rektor sier hvor viktig det er at

rammeplanen setter ord på verdigrunnlag, menneskesyn og samarbeid mellom skolen og hjemmene, og at man må forholde seg til og legge vekt på elementene som oppsummeres i rammeplanen.

Oppsummering

Som vi har sett i dette kapittelet, legger informantene vekt på at SFO skal være en arena for trygghet, trivsel og mestring. SFO skal være en arena hvor barna kan utforske og bli kjent med egne interesser, og det antydes at SFO har et annet handlingsrom enn skolen til å tilpasse opplegget for den enkelte. Det blir også tydelig at informantene legger vekt på viktigheten av og fordelene med at SFO skiller seg fra skolen som arena. Informantene har et relativt vidt inkluderingsbegrep med fokus på at SFO skal være en arena hvor alle kan delta, og de jobber for inkludering på ulike måter. Demokrati og fellesskap ser også ut til å være underforståtte verdier for SFO-ene, noe man jobber aktivt med å reflektere i praksis. På den andre siden er bærekraftig utvikling også en verdi som rammeplanen fremhever, men vi oppfatter at bevissthet om denne verdien varierer mye blant SFO-ene. Det vil derfor være naturlig å utforske videre om SFO-ene jobber med bærekraftig utvikling som tema, og eventuelt hvilke måter de gjør dette på. Til sist er det belyst at enkelte informanter oppfatter den nasjonale rammeplanen som et «verdidokument» som anerkjenner og gir felles retning til arbeidet i SFO.

8. Oppsummering og diskusjon

Innledningsvis løftet vi frem følgende spørsmål og koblet dem sammen med en diskusjon om grunnleggende begreper som «lek», «fysisk aktivitet og bevegelsesglede» og «måltidsglede»:

- Hvordan samsvarer SFOs verdigrunnlag med kommunenes og skolenes arbeid?
- Hvordan er arbeidet med å innføre rammeplanen organisert?
- Hvordan utvikles områdene «fysisk aktivitet og mat» og «måltids- og bevegelsesglede» i lys av rammeplanen?
- Hvordan er forståelsen av inkludering, mangfold og samarbeid i SFO i lys av rammeplanen?

I dette avslutningskapittelet vil vi diskutere spørsmålene litt utdypende. Diskusjonen vil være basert på de empiriske kapitlene, og før vi går videre, kan det være greit å repetere kort hva hovedfunnene i de enkelte kapitlene var.

I kapittel 3 så vi nærmere på forholdet mellom kvalitetsutvikling og planarbeid i SFO, og vi undersøkte hvordan dette er koblet til arbeidet med ny rammeplan. Det overordnede inntrykket er at det etter informantenes oppfatning vil være enkelt å tilpasse rammeplanen etter lokale planer for SFO, og at hvor enkel denne tilpasningen er, kan påvirke hvor mye endring rammeplanen faktisk fører til. Man kan spørre seg om rammeplanen er såpass generell at nær sagt enhver praksis på SFO passer inn i den. I analysene var det likevel tydelig at rammeplanen er med på å heve statusen til SFO og dermed også statusen til de ansatte. Slik sett blir rammeplanen et viktig dokument i seg selv. Arbeidet med rammeplanen er i liten grad koblet til resten av skolens arbeid, akkurat som koblingen mellom SFO og skolen ofte er svak. I kapittel 3 pekte vi også på manglende ressurser til arbeidet med rammeplanen og den muligens uintenderte konsekvensen av å innføre gratis kjernetid i SFO, nemlig at gratis kjernetid er med på å gjøre at man i praksis får færre ressurser per barn. Slike uintenderte konsekvenser er også påpekt før i utviklingen av SFO som en inkluderende arena (Caspersen & Hermstad, under utgivelse; Caspersen & Wendelborg, 2023), og de er med på å gjøre at rammeplanens intensjoner kan bli vanskeligere å oppfylle enn nødvendig. Det gjør også at man ikke finner rom til å arbeide med støttmateriell og ressurser som er utviklet til arbeidet med rammeplanen.

De manglende rammene og ressursene gjør det også vanskelig å ta i bruk støttemateriellet som er utviklet. Vi spør også om man kunne laget nettressurser som støttet opp om samarbeidet mellom SFO og skolen, uten at et slikt samarbeid skal innebære at SFO må innordne seg skolens premisser. For foreldre og barn er det uansett helheten i dagen som er viktig, og her kan støttemateriellet potensielt fungere som et verktøy til å øke denne bevisstheten, særlig i skolen, men også i SFO.

I kapittel 4 tok vi opp om rammeplanen førte til en endring i vektleggingen av lek, kultur og utforskertrang, da dette er sentrale temaer i rammeplanen. Et hovedinntrykk er at rammeplanen er med på å legitimere SFO-enes prioritering av lek og da kanskje særlig den frie lekens rolle. I intervjuene ser vi at både ledere og ansatte snakker om lek på SFO på litt ulike måter. På den ene siden løfter man frem lek for lekens egen skyld, på den andre siden anser man lek for å være et middel. I tillegg til dette ser vi også at flere av SFO-ene også har et stort aktivitetstilbud med styrte aktiviteter, og at disse kan være med på å fremme skaperglede, engasjement og utforskertrang. Et viktig poeng i dette er at mange av de styrte aktivitetene gjør SFO til et attraktivt sted å være, og friheten til å velge aktiviteter på SFO skaper engasjement. Høy deltakelse er også med på å skape et god aktivitetstilbud i SFO.

I kapittel 5 så vi på mat og måltidsglede. Vi undersøkte hvordan case-skolene tolker og etterlever føringene i rammeplanen, og vi undersøkte om planen endrer måten skolene legger til rette for måltider og måltidsglede på. Et hovedpoeng her var at handlingsrommet i rammeplanen er så stort at det blir enkelt å oppfylle retningslinjene for mat og måltidsglede, siden de er formulert så vidt. Det har fordeler siden det gjør at det blir stort lokalt handlingsrom ved SFO-ene, som er de som kjenner sine rammevilkår og barn best. Samtidig gjør det store handlingsrommet at det blir vanskelig å stille krav til hver enkelt SFO. Måltidet kan variere fra å være noe enkelt som er medbrakt, til å være laget av en kokk, og måltidsglede kan inneholde alt fra frie samtaler mellom barn og voksne til at barna må være stille og se på en skjerm. Alt dette er innenfor rammeplanen. Vi har også sett SFO-er som har gode kjøkkenfasiliteter, men som ikke bruker dem og i stedet ber barna ta med matpakker. Andre steder er det svært provisoriske og enkle forhold, men barna får likevel servert mat. Ut fra dette ser det ikke ut til at det er praktiske forhold som påvirker mattilbudet.

I kapittel 6 undersøkte vi fysisk aktivitet og bevegelsesglede. Vi så på hvordan case-skolene forstår rammeplanens føringer, og vi så på hvilke hensyn og rammefaktorer

som bidrar til å forme tilbudene og tilretteleggingen for fysisk aktivitet og bevegelsesglede, og hvilke interne og eksterne aktører som involveres. Vårt inntrykk er at case-skolene vi har besøkt, vektlegger fysisk lek og fysisk aktivitet og bevegelsesglede, og de vurderer og legger til rette for dette i tråd med rammeplanens føringer. Informantene er i stor grad opptatt av elevmedvirkning og selvbestemmelse ved fysisk aktivitet og bevegelsesglede. De er opptatt av at aktivitetene skal være selvbestemte og lystbetonte for elevene, og at SFO skal være en motvekt til skolen og fritidsaktiviteter som idrett, der elevene i større grad vurderes etter sine presentasjoner.

Tilrettelegging for fysisk aktivitet og bevegelsesglede bestemmes ofte av tre forhold:

- de fysiske fasilitetene innendørs, på skolens uteområder og i nærmiljøet
- elevenes egne ønsker og interesser
- den formelle og særlig den uformelle kompetansen som SFO-ansatte besitter

Informantene gir uttrykk for at de må tenke på elever og foresatte som «kunder», særlig på tredje og fjerde trinn, for at elevene skal fortsette på SFO. Dette er viktig for at skolen skal få inntekter fra SFO, noe som igjen er viktig for SFOs bemanning og aktivitetstilbud. Dessuten opplever flere av case-skolene at lokalene, særlig innendørs, ikke er egnet for at alle elevene skal være inne samtidig. Attraktive aktiviteter som elevene har lyst til å delta på, kan således bidra til at elevene fordeler seg jevner på skolens inne- og uteområder.

Enkelte skoler har mindre uteområder med færre muligheter til fysisk aktivitet. Disse skolene synes til en viss grad å kompensere for dette ved å ha flere voksenstyrte aktiviteter i gymsal og lignende. Videre består datamaterialet vårt av noen få skoler som har aktivitetsskoleordning og ikke SFO. Vi finner imidlertid ikke noen tendenser til at tilbudet om – og tilrettelegging for – fysisk aktivitet og bevegelsesglede er tydelig annerledes på grunn av dette.

Flere case-skoler har ansatte med idrettsfaglig utdanning, men vektlegger personlig egnethet, engasjement og erfaringsbasert kompetanse som de viktigste egenskapene i personalet. Man kan spørre seg om rammeplanen med fordel kunne ha spesifisert noen tydeligere føringer for fysisk aktivitet i et helseperspektiv. Vi vet at dette er en periode hvor barn og unge gjør seg erfaringer og etablerer vaner som kan følge dem inn i voksenlivet og få helsemessige konsekvenser. Kompetanse innen fysisk aktivitet

kan imidlertid også ansees som noe de ansatte på SFO bør besitte eller få via andre kanaler enn selve rammeplanen. Vår anbefaling er derfor at kompetansehevende tiltak som rettes mot SFO ansatte, også omfatter temaet fysisk aktivitet, enten det dreier seg om digitale ressurser som tilbys via Utdanningsdirektoratet, eller mer formelle videreutdanningstilbud.

I kapittel 6 var det verdigrunnlaget i SFO som var tema, og vi så på samsvaret mellom rammeplanen og utsagnene fra de som jobber i og med SFO. SFO skal være en arena for trygghet, trivsel og mestring og en arena hvor barna kan utforske og bli kjent med egne interesser. Dette skiller seg ikke nevneverdig fra hva de fleste lærere ville sagt om skoler, men det er et gjennomgående trekk at SFOs egenart overfor skolen er viktig for alle i SFO, selv om de ansatte i skolen nok løfter frem at SFO og skolen kunne gått mer i takt. Informantene har et relativt vidt inkluderingsbegrep, med vektlegging av at SFO skal være en arena hvor alle kan delta, og de jobber for å inkludere dette på ulike måter, men som tidligere diskutert er inkludering stort sett redusert til et spørsmål om tilstedeværelse, ikke innholdsdelene i SFO (Caspersen & Wendelborg, 2023). En nyansering av dette er at demokrati og fellesskap er verdier som SFO-ene jobber aktivt med å leve opp til, og dette må sies å være i tråd med en bredere inkluderingsforståelse.

Bærekraftig utvikling er tydelig løftet frem som en verdi i rammeplanen, men dette er et eksempel på at det varierer hvor mye de forskjellige SFO-ene vektlegger områdene i rammeplanen. Til tross for at arbeidet med rammeplanen ikke kan sies å ha kommet særlig langt og ikke har fått stort avtrykk på praksis, er det likevel tydelig at rammeplanen og arbeidet som gjøres rundt den, har stor betydning for SFO. I de avsluttende avsnittene vil vi forsøke å understreke noen sentrale poenger som vi mener bør følges opp i det videre arbeidet med å innføre rammeplanen i SFO.

Rammebetingelsene for å arbeide med rammeplan

SFO står under et kontinuerlig økonomisk press. Kommunen kan kun ta inn foreldrebetaling som dekker de faktiske kostnadene kommunen har, og dette gjør at færre barn fører til lavere inntekt. Da gratis 12-timersplass ble innført på første trinn høsten 2022, opplevde mange SFO-er at antallet barn økte uten at ressursene økte i takt med dette. Enkelte steder vi besøkte, hadde opplevd en nedgang i antallet deltakere i SFO, noe som medførte færre ressurser. Ressurssituasjonen for den enkelte SFO ble dermed opplevd som forverret etter at gratis 12-timersplass ble

innført, noe som påvirker muligheten til å utvikle innholdet på SFO og arbeide med rammeplanen. Som et resultat av ressursmangelen er det derfor mange av de vi har intervjuet, som ønsker seg en bemanningsnorm i SFO. Basert på datamaterialet vårt er det også verdt å spørre om kompensasjonen kommunene mottar for innføringen av gratis 12-timersplass, kommer SFO-ene til gode. Dette bør følges opp videre i utviklingen av SFO, og det bør stå på agendaen i den videre politiske debatten om SFO.

Som nevnt er SFO avhengig av å ha mange barn for å sikre seg en solid økonomi. En solid økonomi gjør at tilbudet kan utvikles ytterligere. Dette gjør at det på mange SFO-er er en klar bevissthet om å utvikle attraktive aktivitetstilbud som gjør at barn vil delta på SFO. På et vis kan man si at dette gjør både barn og foreldre til SFOs «kunder». Hvorvidt dette oppfattes som problematisk, kommer nok i stor grad an på de ideologiske brillene man har. Men i et rammeplanperspektiv kan man spørre om kundetenkningen og tilretteleggingen for et mangfold av styrte aktiviteter som er attraktive (særlig i foreldrenes øyne), bryter med ideen om at SFO også skal være en arena for barns frie lek og utfoldelse. Spørsmålet er om man kan klare å være et både-og-alternativ og ikke et enten-eller-alternativ, altså om SFO skal romme flere typer aktiviteter og flere typer lek. Og i forlengelsen av dette kan man spørre om dette bør være ulikt på trinnene, slik det ofte praktiseres på SFO-er rundt omkring i dag. Slike refleksjoner er viktige å ta med inn i utviklingen av SFO med rammeplanen som bakteppe, og man kan også spørre om rammeplanen tar godt nok tak i slike spørsmål, eller om den i for stor grad overlater det til de enkelte kommunene og SFO-ene.

Kompetanse i og for SFO og kompetanse til å arbeide med rammeplanen

I og for seg har ikke kompetansespørsmålet direkte kobling til innføringen av rammeplanen, men temaet dukker uavvendelig opp i intervjuene vi har gjennomført. Rammeplanen sier ikke noe eksplisitt om hvilken kompetanse man må ha for å jobbe i SFO, utover at de ansatte skal kunne «reflektere og utvikle sin kompetanse og videreutvikle virksomhetens praksis». Kompetansen til de ansatte er like fullt en viktig rammebetingelse for å arbeide med rammeplanens innhold, da de ansattes kompetanse har stor betydning for SFO. Spenningene som kommer til syne omkring kompetanse, dreier seg om 1) formalkompetanse kontra personlig egnethet, 2) om spisskompetanse på enkeltområder kontra en mer pedagogisk rettet kompetanse og 3) om å tilby kompetanseutvikling kontra det å gjøre folk overkvalifiserte for SFO.

Det er særlig lederne som snakker om betydningen av at de SFO-ansatte er en stabil og kompetent arbeidsgruppe som er i stand til å ta tak i og jobbe med rammeplanens ulike områder. Dette innebærer i stor grad at kompetansen må utvikles lokalt. Selv om dette som sagt ikke er innlemmet i rammeplanen, og kompetansen i SFO heller ikke er regulert på annen måte, så er betydningen av kompetanse viktig å ha med seg i den videre utviklingen av SFO, med rammeplanen som et av flere verktøy. I NOU 2022: 13 diskuteres etter- og videreutdanningens betydning og organisering i skolesektoren. Det pekes på at SFO-ansatte også bør forstås som en viktig målgruppe for tiltak som settes i gang på skoler, for eksempel tilskuddsordningene for skolen. Diskusjonen i NOU-en dreier seg ikke om rammeplanen i seg selv, men det er viktig at kompetansepolitikken på SFO-feltet settes tydelig i sammenheng med mulighetene man har for å utvikle SFO som arena.

Koblingen til skolen og betydningen av skolen som organisasjon – også for SFO

Det siste overordnede elementet vi vil løfte frem, er koblingen mellom skolen og SFO, særlig når det gjelder rammeplanen. Som vi har gjentatt flere ganger i rapporten, blir SFO og skolen ofte oppfattet og behandlet som to svært ulike arenaer – sett innenfra. Lærerne vet lite om SFO, og det finnes få felles arenaer for utveksling og felles planlegging. Det blir feil å si at det ikke finnes fellesarenaer, men ofte er tiden knapp, og skolens tema får forrang. Her finner vi også variasjon mellom de SFO-ene vi har besøkt.

For foreldre og barn utgjør SFO og skolen en helhet, og de venter at SFO og skolen skal spille på lag. Derfor er det også viktig at skolen og SFO samarbeider godt. Når det gjelder rammeplanarbeidet, understreker casestudiene det som surveyene fikk frem i delrapport 1 av evalueringen – det er de ansatte i SFO som får jobben med å gjøre rammeplanen til et bindeledd mellom de to arenaene, i kraft av at mange jobber begge steder. Lærere har lite kjennskap til rammeplanens innhold, de vet kun at det finnes en rammeplan.

Spørsmålet blir dermed hvordan man kan styrke kjennskapet til rammeplanen for SFO i skolen, og hvordan man kan få til en kobling mellom arbeidet med rammeplanen og for eksempel LK20. Tematisk sett er det stor overlapp mellom læreplanen for skolen og rammeplanen for SFO, selv om de to planene har ulik utforming og detaljeringsgrad. I hvilken grad kan arbeidet henge sammen uten at det går på bekostning av de to arenaenes egenart, særlig med tanke på at SFO ikke skal gjøres om til en ekstra skole?

Dersom vi også ser på andre kontekstuelle faktorer eller rammefaktorer, vil vi igjen trekke frem økonomi, tid, arealenes utforming og tilgjengelighet og koblingen til andre lokale organisasjoner og samarbeidsaktører. Her finner vi også substansiell variasjon i casene. Hvorvidt og hvordan dette faktisk utspiller seg, vil vi måtte følge opp videre i evalueringen, og vi vil også vende tilbake til disse spørsmålene i den siste delrapporten, der vi etter planen vil ha et større og mer generaliserbart datamateriale (i form av spørreskjema).

Avslutning

Hvis vi skal driste oss til noen konkluderende svar på de overordnede problemstillingene i rapporten, så vil svaret på det første spørsmålet (hvordan samsvarer SFOs verdigrunnlag med kommunenes og skolenes arbeid?) være at rammeplanen på den ene siden er såpass vid at mange ser lite behov for å sette i gang ekstra prosesser – det er allerede et godt samsvar mellom praktisk arbeid og idealene i rammeplanen. På den andre siden ser vi at rammeplanen i realiteten er med på å forme praksisen mer indirekte ved å ligge som et bakteppe for all aktiviteten man har. Vender vi blikket mot hvordan innføringen av rammeplanen er organisert, ser vi også at man har drøftet og jobbet med rammeplanen på plandager, men at rammebetingelsene og de tilgjengelige ressursene for SFO-ansatte gjør det vanskelig å følge opp dette arbeidet over tid. Dette inntrykket gjelder også de mer spesifikke områdene i rammeplanen, som fysisk aktivitet og bevegelsesglede og mat og måltidsglede. SFO som inkluderende arena bærer i hovedsak preg av en tanke om tilstedeværelse, og foreløpig har man mindre fokus på de innholdsdelene som kan støtte opp om SFO som inkluderende arena i et videre perspektiv. Det er viktig med en liten klargjøring i denne konklusjonen: Dette er ikke en beskrivelse av kvaliteten i SFO, men et forsøk på å tydeliggjøre hvordan rammeplanen utvikler SFO, og hvordan rammeplanen utvikles som en praksis i SFO. Det gjøres mye godt arbeid i SFO-er i hele Norge, men dersom rammeplanen skal ha betydning for den videre utviklingen på annen måte enn å bidra til en generell statusheving, må man i større grad se den i sammenheng med kompetanse og rammebetingelser og ta dette med seg inn i politikktutformingen på SFO-feltet.

Referanser

- Andersen, J., Gundelach, S. & Rasmussen, K. (2002). *Fritidspædagogikk, fortid – nutid – fremtid*. Udviklingsforum.
- Andersson, B. (2013). Nya fritids-pedagoger (Doctoral dissertation, Doktorsavhandling]. DiVA. <https://umu.diva-portal.org/smash/get/diva2:603114/FULLTEXT02.pdf>).
- Beets, M.W., Beighle, A., Erwin, H.E. & Huberty, J.L. (2009). After-school program impact on physical activity and fitness: A meta-analysis. *American Journal of Preventive Medicine* 36(6), 527–537.
- Buvik, K., Skatvedt, A. & Baklien, B. (2020). Feltsamtaler som datakilde i kvalitativ samfunnsforskning. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 61(03), 222-240.
- Caspersen, J. & Hermstad, I. H. (under utgivelse). Mechanisms of Persisting Inequality. Case Studies of Norwegian Daycare Facilities for Children. *International Journal of Research on Extended Education*.
- Caspersen, J. & Utmo, I. (2022). Ny rammeplan i SFO. *Kartlegging av innføringen av ny rammeplan i SFO*. NTNU Samfunnsforskning.
- Caspersen, J. & Wendelborg, C. (2023). Ekskludering i en inkluderende skolefritidsordning. I T. Wilhelmsen, E. Berg, K. V. Evensen, G. M. Solstad & I. M. Thorjussen (Red.), *Inkludering, mangfold og bevegelseskulturer i oppveksten* (s. 131–148). Fagbokforlaget.
- Caspersen, J., Havnes, A. & Smeby, J.-C. (2017). Profesjonell utvikling – kvalifisering i arbeid og etterutdanning. I S. Mausestaden & J.-C. Smeby (Red.), *Profesjonskvalifisering*. Universitetsforlaget.
- Deci, E. L. & Ryan, R. M. (2000). The "what" and "why" of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological inquiry*, 11(4), 227–268.

- Dowda, M., Pate, R. R., Trost, S. G., Almeida, M. J. C. & Sirard, J. R. (2004). Influences of preschool policies and practices on children's physical activity. *Journal of community health*, 29, 183-196.
- Evetts, J. (2003). The sociological analysis of professionalism – Occupational change in the modern world. *International Sociology*, 18(2), 395–415.
- Evetts, J. (2013). Professionalism: Value and ideology. *Current Sociology*, 61(5–6), 778–796. <https://doi.org/10.1177/0011392113479316>
- Forbrukerrådet (2018). Mat på Sfo: Næring til Liv, Lek Og Læring. Apetitt på livet | kids edition. Oslo: Forbrukerrådet
- Furberg, A., Rødnes, K. A., Silseth, K., Arnseth, H. C., Kvamme, O. A., Lund, A., Sæther, E., Vasbø, K., Ernstsen, S. & Fundingsrud, M. W. (2023). Fagfornyelsen i møte med klasseromspraksiser. Oslo: Universitetet i Oslo
- Giske, R., Tjensvoll, M. & Dyrstad, S. M. (2010). Fysisk aktivitet i barnehagen: *Et casestudium av daglig fysisk aktivitet i en avdeling med femåringer*. Nordisk barnehageforskning, 3(2).
- Goodlad, J. I. (1979). *Curriculum Inquiry. The Study of Curriculum Practice*. McGraw-Hill Book Company.
- Helsedirektoratet (2015). *Nasjonal faglig retningslinje for mat og måltider i skolen. Del 1: Barneskole og skolefritidsordning*. Nasjonale faglige retningslinjer IS-2371BM.
- Jaime, P. C. & Lock, K. (2009). Do school based food and nutrition policies improve diet and reduce obesity? *Preventive medicine*, 48(1), 45-53.
- Jørgensen, C. H. (2009). Fag mellom arbejde, organisation og uddannelse – har fagene fremtiden bag sig? *Tidsskrift for arbejdsliv*, 11(3), 013–031.
- Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet. (1996). *Reform 97*.

- Klausen, R. D. (2018). Hvordan blir begrepene «fullverdig», «variasjon» og «miljøvennlig praksis»/«bærekraft» i forbindelse med måltidet forstått av ansatte i skolefritidsordningen? Masteroppgave, Universitetet i Oslo.
- Kvello, Ø. & Wendelborg, C. (2002). *Nasjonal evaluering av skolefritidsordningen: Belyst i et helhetlig perspektiv på barns oppvekstmiljø* (NTF-rapport 2002:4). Nord-Trøndelagsforskning.
- Ljusberg, A. L., & Holmberg, L. (2019). Lärare, barn och lärande i kurslitteratur: ideologiska dilemman i talet om fritidshem. *Educare*, (3), 17-33.
- Ljusberg, A.-L. (under utgivelse). SFO-rammeplanen i et internasjonalt perspektiv.
- Lund, S. & Løndal, K. (2017). Fysisk aktivitet i Aktivitetsskolen. Barn-forskning om barn og barndom i Norden, 35(4).
- Lunde, C. & Brodahl, P. (2022). *Lek og læring i et nevrologisk perspektiv. Hvordan gode intensjoner kan ødelegge barns lærelyst*. Universitetsforlaget.
- Løndal, K. & Bergsjø, C-H. (2007). *Skolefritidsordningen: Barns aktivitetstid?* I: T.M. Guldal et al. (Red.), FoU i praksis 2006. Rapport fra konferanse om praksisrettet FoU i lærerutdanning. Trondheim: Tapir akademisk forlag. (s. 197-210)
- NOU 2022: 13. (2022). *Med videre betydning Et helhetlig system for kompetanse- og karriereutvikling i barnehage og skole*. Kunnskapsdepartementet.
- Ommundsen, Y., Løndal, K. & Loland, S. (2014). Sport, children, and well-being. *Handbook of child well-being*, 911-940.
- Orwehag, M. H. (2015). *Fritidshempedagogiken och skolan*. I: A. S. Pihlgren, red. *Fritidshemmet och skolan; det gemensamma uppdraget*: 41-67. Lund: Studentlitteratur.
- Priestley, M., Philippou, S., Alvunger, D. & Soini, T. (2021). Curriculum Making: A conceptual framing. I *Curriculum making in Europe: policy and practice within and across diverse contexts*. Emerald Publishing Limited.

- PROBA. (2017). *Forsøk med gratis deltids plass i AKS (2017:10)*. PROBA Samfunnsanalyse.
- Randby, J. S., Meshkovska, B., Holbæk, H. & Lien, N. (2021). An exploration of implementation enablers and barriers for Norwegian school meal guidelines. *Global Implementation Research and Applications*, 1(2), 122-134.
- Rohlin, M. (2012). *Fritidshemmets historiska dilemma. En nutidshistoria om konstruktionen av fritidshemmet i samordning med skolan*. Stockholm: Stockholms universitets förlag
- Singh, A., Bassi, S., Nazar, G. P., Saluja, K., Park, M., Kinra, S. & Arora, M. (2017). Impact of school policies on non-communicable disease risk factors—a systematic review. *BMC public health*, 17, 1-19.
- Sjøvol, J. M., Vestrheim, E., Lenz, C., Caspersen, J., Wendelborg, C., Pedersen, C. & Vennerød-Diesen, F. F. (2022). *Kompetansebehov blant ansatte i SFO. Innhenting av brukerinnsikt*. Rambøll.
- Storli, R. & Hagen, T. L. (2010). Affordances in outdoor environments and children's physically active play in pre school. *European Early Childhood Education Research Journal*, 18(4), 445-456.
- Tiller, S. (2021). *Hvordan ansatte ved skolefritidsordningen kan bidra til å fremme retningslinjene for mat og måltider blant barn* [Bachelor-oppgave]. Høyskolen i Kristiania..
- Utdanningsdirektoratet. (2021). *Rammeplan for SFO. Forskrift om rammeplan for skolefritidsordningen*. Utdanningsdirektoratet. <https://www.udir.no/utdanningslopet/sfo/rammeplan/>
- Wendelborg, C., Caspersen, J., Mordal, S., Ljusberg, A.-L. & Bunar, N. (2018). *Lek, Læring og ikke-pedagogikk for alle*. NTNU Samfunnsforskning AS.
- Øyum, L., Fjørtoft, S. O., Letnes, M.-A., Dahl, T. & Caspersen, J. (2022). *Fagfornyelsen, profesjonsfelleskap og partssamarbeid*. SINTEF.

Juni 2023

ISBN WEB: 978-82-7570-729-9

Stockholms
universitet

NIFU

NTNU

Samfunnsforskning